

УДК 929.52:929.73(477.83/.86)

Леонтій ВОЙТОВИЧ
(Львів)

ПЕРША ГАЛИЦЬКА ДИНАСТІЯ

Незважаючи на досить давню традицію дослідження генеалогії Першої галицької династії (М. Карамзін¹, П. Строев², Д. Зубрицький³, І. Шараневич⁴, М. Грушевський⁵, М. Баумгартен⁶, Л. Войтович⁷ та ін.), багато проблем залишаються дискусійними або на рівні непевних гіпотез. Очевидно потрібні подальші дослідження проблеми.

Пропонований розпис враховує як давні, так і новіші студії з цього питання. Римськими цифрами позначені покоління за родовим рахунком від Рюрика. Крайніми цифрами позначені порядкові номери у таблиці, наступні цифри – нумерація батьків, дідів і т. д. Інші позначення також загальноприйняті у генеалогічних дослідженнях: * – дата народження, + – дата смерті, ~ – одруження, NN – ім'я невідоме, [?] – існування або дати сумнівні.

V

1. ЯРОСЛАВ–ГЕОРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ (* бл.983 + 20.02.1054)

Син великого князя Володимира Святославича і полоцької князівни Рогнеди Рогволодівни. Великий князь київський (26.11.1616–08.1018, 03.1019–09.1023, 1026–20.02.1054). У 1019 р. вдруге одружився з Інгігердою–Іриною (+10.11.1051), дочкою шведського короля Олафа Шетконунга (Улофа Ейріксона)⁸.

VI

2/1. ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВИЧ (* 1020 + 4.10.1052)

Найстарший з синів Ярослава Мудрого та Індігерди-Ірини. Народився у 1020 р.⁹ Помер 4.10.1052 р.¹⁰ Похований у закладеному ним у 1044 р. новгородському соборі св.Софії. Князь новгородський (1034–1052).

У 1034 р. був посаджений у Новгороді. При юному князеві першою людиною був тисяцький Вишата. Рівночасно у 1034 р. з Києва прибув в Новгород новий єпископ Лука Жидята. У 1036 р. було ліквідоване Псковське князівство і його землі приєднані до Новгорода. По смерті ладозького ярла Ейлвіа Рангвалдсона в 1037 р. і цей уділ було повернено до складу Новгородської землі. Була продовжена політика просування новгородців в північні фінські землі. У 1042 р. кінна дружина Володимира Ярославича здійснила похід на землі Ємі заонезької, тобто на східнофінське плем'я, яке займало території північніше Онезького озера. Похід закінчився невдало через масовий падіж коней від якоїсь пошесті. У наступному 1043 р. Володимир так само невдало очолював похід великого флоту на Константинополь, був звинувачений в поразці і можливо це спричинилося до його ранньої смерті.

У 1044 р. заложив в Новгороді собор св. Софії, котрий зберігся до наших днів. В собор було перенесено останки першої дружини Ярослава, а пізніше поховано і князя Володимира.

Відомо, що один з синів Ярослава одружився в 1043 р. з Одою, дочкою графа Леопольда фон Штаде¹¹. Найпевніше, як і доводив М.Баумгартен¹², це був Володимир Ярославич. Графи фон Штаде були впливовими імперськими удільними володарями, які реально формували східну політику імперії. З 1056 р. вони стали спадковими маркграфами Північної марки. Цей шлюб був зовсім не випадковим. 6.01.1043 р. Ярослав Мудрий запропонував імператору Генріху III скріпити союз шлюбом з однією із своїх дочок. Кайзер відмовив. Він вибрав Агнесу де Пуатьє, шлюб з якою допоміг йому підпорядкувати Лотарінгію. Крім того, в Мерзебурзі були невдоволені політикою Ярослава Мудрого, який фактично врятував Польщу від розвалу і наступної анексії імперією. За таких обставин шлюб Володимира з Одою, а потім низка подібних союзів з впливовими німецькими князями, були покликані добитись балансу сил, а, по можливості, спрямувати німецьку активність на південь та захід, подалі від кордонів Київської держави. Не виключено, однак, що Ода була видана не за Володимира, а за Вячеслава Ярославича чи, навіть, Святослава Ярославича. Це питання залишається дискусійним¹³.

VII

3/2/1. РОСТИСЛАВ-МИХАЙЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ (* 1038 + 3.02.1067)

Найстарший з онуків Ярослава Мудрого. Народився у 1038 р.¹⁴. Помер 3.02.1067 р. і був похований в соборі св. Богородиці у Тмутаракані¹⁵. Князь тмутараканський (1064–1067).

Ярослав Володимирович запровадив зміни у практиці успадкування, згідно з якими син князя, який помер при житті батька, втрачав право на успадкування престолу, тобто ставав князем-ізгоєм. Можливо, у такий спосіб він прагнув закріпити київський престол за своїми прямими спадкоємцями, виключивши, перш за все, полоцьких князів. Але першим відбилося це правило на найстаршому з його внуків. Батько Ростислава помер при житті діда, а отже він втратив право на успадкування новгородського престолу. За літописами Ростислав Володимирович до 1064 р. був князем-ізгоєм. За В. Татищевим, він успадкував в 1052 р. Новгород, взамін якого отримав Суздаль, звідки у 1060 р. його перевели у Володимир-Волинський, з якого він і втік в Тмутаракань, під загрозою втрати і цього престолу. У цьому повідомленні багато протиріч, які важко пояснити. Поряд з тим, виходячи вже з попередньої практики, засвідченої часами Володимира Святославича, Ярослав не міг навіть на короткий час надати старший новгородський стіл онукові: його мав отримати і отримав Ізяслав Ярославич. З іншого боку, вже у 1057 р. по смерті Вячеслава Ярославича і у 1060 р. по смерті Ігоря Ярославича їх потомство було усунене від успадкування. Тому малоймовірно, що застосовуючи це правило до синів молодших братів, Ярославичі не застосували би його до Ростислава Володимировича, який був старшим по родовому рахунку за їхніх дітей і, природньо, завадив би їм претендувати на київський престол.

У 1064 р. Ростислав несподівано з'явився в Тмутаракані і прогнав князя Гліба Святославича. Його дружину очолювали новгородські бояри Порей і Вишата, син посадника Остромира. У 1065 р. чернігівська рать, очолена самим князем Святославом Ярославичем, прибула на Тамань. Не приймаючи бою, Ростислав відступив у кубанські степи. Але як тільки-но Святослав повернувся в Чернігів, Ростислав знову захопив Тмутаракань і прогнав Гліба. У Києві не могли примиритися з тим, що один з ізгоїв силою оволодів княжим престолом. Можливо, що і сам Ростислав прискорив свою загибель, втрутившись у складні відносини в Кліматах. Катепан Херсонесу, який прибув на переговори в Тмутаракань, під час бенкету випив половину чаші, непомітно капнув туди отруту і передав князеві. Ростислав помер відразу. Коли ж херсонеський катепан оголосив про смерть Ростислава Володимировича, сподіваючись налякати його прихильників, вибухнув бунт місцевого плебсу. Катепан був побитий камінням, а фема Клімати на кілька років була відірвана від Візантії. Цим повідомленням можна довіряти, оскільки літописець Никон у 1061–1074 рр. був ігуменом одного з таманських монастирів.

Ростислав Володимирович був високого зросту і мав красиве лице. Никон записав, що князь був хоробрим воїном і милостивим до убогих.

Його дружина Ленка [Ілона] була дочкою герцога Бели [пізніше короля Бели I]¹⁶. Цей союз допоміг їх синам пізніше утриматися в Галицькій землі. Після загибелі мужа великий князь Ізяслав Ярославич дозволив Ілоні виїхати в Угорщину. Вона була ще живою у 1099 р., оскільки перебувала з сином Володарем в обложеному Перемишлі¹⁷.

VIII

4/3/2/1. РЮРИК РОСТИСЛАВИЧ (+ 1092)

Помер у 1092 р.¹⁸. Князь перемишльський (бл.1084–1092).

Сини Ростислава Володимировича не отримали ніяких уділів. Рюрик перебував на службі у волинського князя Ярополка Ізяславича. До Волині тоді належала і пізніша Галицька земля. Можливо, що ще тоді він увійшов в контакти із місцевою верхівкою, яка пам'ятала про незалежні хорватські князівства. Тому, коли Рюрик бл. 1084 р. несподівано захопив Перемишль, він отримав повну підтримку місцевого населення. До нього прибули брати Володар і Василько, яким Рюрик надав столи в Звенигороді та Теребовлі. Використовуючи власну відвагу і спритність, сприятливу кон'юктуру, родинні зв'язки з угорською династією, Рюрик з братами зуміли утриматись в Галицькій землі.

Великий князь Всеволод Ярославич визнав за ізгоями захоплені ними землі. Але волинський князь Ярополк Ізяславич розпочав з ними війну. Однак Ростиславичі зуміли порозумітись з другим ізгоєм Давидом Ігоревичем, який тільки-но дістав Дорогобуж, теж розташований в межах колишніх земель волинського князя. З його допомогою Рюрик навіть прогнав Ярополка з Володимира, однак мусив відступити, побоюючись реакції Києва. Та Ярополк звернувся по допомогу до поляків, і в Києві в усьому звинуватили його, вирішили передати всю Волинь Давиду та послали туди рать Володимира Мономаха. Ярополк мусив погодитись на status quo, зважаючи на марні надії на польську допомогу.

Але тільки-но київські полки покинули Волинь, як Ярополк знову продовжив війну. Волинська рать обложила Звенигород зимою 1086 р., успіху не добилась і вертала назад. Князь їхав в повозці, можливо, що він був поранений. Версія ніби він їздив у Звенигород на переговори надумана.

Переговори мали б проходити на кордоні чи нейтральній території. Скоріше Ростиславичі могли поїхати на Волинь до старшого князя, ніж навпаки. На конях, поряд з повозкою, скакали його дружинники. Раптом один з них, Нерадець, вихопив з піхов шаблю і з розгону ввігнав її в лежачого князя. *“Ох, цей ворог мене докінчив!”*, – закричав Ярополк, витягуючи клинок з грудей. Судячи з цього крику, князь вже був поранений раніше. Удар Нерадця виявився смертельним. Сам вбивця скористався замішанням і втік у Перемишль. Офіційно Рюрика Ростиславича ніхто не звинувачував у загибелі Ярополка. Лише пізніше Давид Ігоревич прямо говорив про те, що Ростиславичі організували його. Смерть Ярополка була вигідна і Ростиславичам, і Києву, але найбільше від неї виграв Давид Ігоревич, який отримав всю Волинь. Спроби звинуватити у всьому Давида викликали скепсис ще в часи С. Соловйова. Все-таки, навряд чи Рюрик Ростиславич не був замішаним у загибелі Ярополка. Недаремно Нерадець втік саме у Перемишль, розраховуючи, що там йому дадуть притулок.

Незабаром Давид Ігоревич з союзника перетворився в підступного противника. Йому вдалося спровокувати польсько-перемишльську війну 1088–1089 рр. Зближення поляків з угорським королем Ласло I та союз останнього із спадкоємцем великого київського князя Святополком Ізяславичем бл. 1091 р., означало і зміну політики Угорщини стосовно Ростиславичів. Саме тому останні в 1092 р. організували напад половців на Угорщину, а Ласло I напав на Перемишль. Ця війна закінчилася безрезультатно. В цей період і помер князь Рюрик Ростиславич¹⁹.

5/3/2/1. ВОЛОДАР-ІВАН РОСТИСЛАВИЧ (+ 19.03.1124)

Помер 19.03.1124 р. і був похований у Перемишлі в збудованому ним соборі св.Іоанна²⁰, що дозволяє припускати, що хрестильним іменем князя було Іван. Князь звенигородський (бл. 1086–1092) і перемишльський (1092–1124).

По смерті батька залишився ізгоєм і разом з братами перебував на службі у волинського князя Ярополка Ізяславича. У 1082 р. втік з іншим ізгоєм Давидом Ігоревичем на південь, де вони силою захопили Тмутаракань. Однак у 1083 р. в Тмутаракані з допомогою Візантії утвердився Олег Святославич, а князі-ізгої опинились у в'язниці. Незабаром, однак, Олег випустив обох невдах. Тим часом старший брат Володаря Рюрик опанував Перемишль. Володар з молодшим братом Васильком перебрались у пізнішу Галицьку землю. Бл. 1086 р. Рюрик виділив Володарю в уділ Звенигородське князівство.

По смерті Рюрика Володар успадкував Перемишль. Обидва Ростиславичі підтримали рішення Любецького снему 1097 р., а Василько прийняв участь у його роботі. Після його закінчення з намови Давида Ігоревича він був схоплений і осліплений. Давид підбурих половців до нападу на Тербовельське князівство, а сам почав займати прикордонні фортеці. Володар зумів в короткі терміни зібрати військо, добився визволення брата і покарання безпосередніх виконавців злочину. У 1098 р. Святополк Ізяславич з київськими та чернігівськими полками виступив на Волинь, щоб покарати ослушника рішень Любецького снему Давида Ігоревича. Але після капітуляції Давида, купивши лояльність чернігівських князів передачею Луцька Святославу Давидовичу, Святополк Ізяславич виступив проти галицьких князів. Обидва війська зустрілись на Рожни полі. М. Арцибашев локалізував його поблизу Володимира, О. Купчинський обґрунтовано довів, що Рожне поле простягалось від лівих допливів річки Белзець до лівих допливів річки Гологірки на межі Волинської та Галицької земель²¹. За В. Татищевим битві передували переговори, де Ростиславичі заявили: *“Дід наш Володимир був старший брат батькові твоєму, а батько наш старійший тобі, і по смерті діда нашого Володимира батько твій з братією - Святославом і Всеволодом дали батькові нашому Володимир з усією Червенською землею, а собі взяли інші уділи більші ніж батькові нашому дали, і підтвердили ротою, як ми маємо батька твого грамоти. По смерті батька нашого ми хоч малі zostались, але батько твій і Святослав, пам'ятаючи до батька нашого роту, Володимира у нас не віднімали: але як батько твій помер, то брат твій Ярополк, порушивши батькову клятвенну обіцянку і стрія свого Всеволода нагадування, нас Володимира позбавив, і ми вже задоволені були тим, що нам тоді дали і брат твій клятвенно підтвердив. Ми більше того від тебе не вимагаємо, і коли ти своїм не задоволений і хочеш нас батьківського володіння позбавити, то залишаємо на суд Божий кому він захоче, тому дасть, а ми тобі не дамо ні села, але просимо покійно, пам'ятаючи клятвенну обіцянку батька свого і свою, на з'їзді дану, роту залишити нас у спокої, а ми як тебе нічим не образили, а завжди тебе шануємо, як старійшого, то назавжди обіцяємо зберегти”*. Враховуючи явну тенденційність даної грамоти, можна вважати, що це свідчення могло бути взятим з перемишльського літопису, сліди якого шукав І. Перфецький в *“Історії”* Длугоша.

На початку битви Ростиславичі винесли хрест, який перед цим цілував великий князь. Сліпий Василько виїхав наперед війська і закричав до Святополка Ізяславича: *“Ось що ти цілував, спочатку*

ти забрав у мене очі, а тепер хочеш взяти і душу: так хай буде між нами цей хрест”. Не треба говорити як подіяла ця агітація на галицьких дружинників. Військо великого князя потерпіло поразку.

Святополк втік у Володимир, але не заспокоївся, і послав в Угорщину свого сина Ярослава, одруженого з донькою короля Калмана Книжника. Велике військо угорського короля виступило на Перемишль. А на допомогу Володарю несподівано виступив Давид Ігоревич з половецьким ханом Боняком. Щоб йому повірили, червенський князь видав свою сім'ю в заложники. Удар половців і дружини Давида Ігоревича по угорському табору виявився раптовим і вирішальним. Володар, в свою чергу, скористався замішанням в угорському таборі, здійснив вилазку і змусив угорців втікати.

На Витичівському снемі в 1100 р. Ростиславичі домоглися, щоби нові володіння Давида Ігоревича знаходились подалі від їх кордонів. Хоча Святополк Ізяславич і претендував на Теробовельське князівство, пропонуючи Володарю взяти Василька до себе, а потім навіть беручи на своє утримання сліпого теробовельського князя, ніхто не підтримав ці домагання. Тверда позиція Володаря зберегла за Ростиславичами всі галицькі землі.

Нова угода Святополка Ізяславича з Угорщиною у 1104 р. ще більше ускладнила становище Володаря, але він і в цій ситуації зберіг свої позиції. Шлюб дочки Володаря Ірини з сином візантійського імператора Олексія Комнена Ісааком скріпив союз з Візантією, незважаючи на який Угорщина не могла. А у 1106 р. проти Калмана Книжника повстав зять Святополка Ізяславича герцог Алмош, і хоча в Києві його не підтримали, в Перемишлі могли перевести дух. У Святополка Ізяславича було багато проблем з половцями; він більше не чіпав Ростиславичів.

З приходом до влади Володимира Мономаха ситуація змінилась. Союз Ростиславичів з великим князем у 1114 р. був скріплений шлюбом Романа Володимировича з дочкою Володаря Ростиславича. У 1117 р. перемишльська дружина взяла участь в облозі Володимира. У наступному році зять Володаря утвердився на Волині. Правда, у 1119 р. Роман помер, але закріплення Мономаховичів на Волині позбавило Володаря небезпечного сусіда.

Основним противником Володаря залишалась Польща. У 1122 р. Володар несподівано потрапив в руки полякам. Головну роль зіграв близький до Болеслава III Кривоустого нобіль Петро Властович. Одружений з чернігівською княжною, польський магнат видав себе ображеним Болеславом Кривоустим та оголосив себе ізгоєм. Володар прийняв його. Заслуживши довір'я перемишльського князя, Петро Властович влаштував пастку і на полюванні захопив Володаря Ростиславича. Полоненого князя відправили до Кракова, а на Властовича чекали почесні, хоча в епоху лицарського кодексу честі його вчинок захоплення не викликав і у поляків. Може тому в 1145 р. на нього чекала така жорстока розправа. Поляки вимагали за Володаря Ростиславича фантастичну суму у розмірі 80 тис. гривен. Після важких переговорів їй вдалось знизити до 20 тис. гривен. Сліпий Василько ціною великих зусиль зібрав і відправив у Польщу 12 тис. гривен. За решту він залишив у заставу в Кракові Ростислава Володаревича. 22.07.1122 р. Володар Ростиславич повернувся до Перемишля. За решту 8 тис. гривен брати віддали 50 срібних чаш і кубків грецької роботи.

Зменшення викупу було зумовлене зобов'язанням Ростиславичів взяти участь у поході Ярослава Святополковича на Волинь. Загибель цього князя на початку походу позбавила Ростиславичів необхідності воювати проти союзників.

У 1124 р., скориставшись з походу Болеслава III в Данію, Володар Ростиславич з племінниками вторгнувся в польські землі. Його військо дійшло аж до міста Беч. Це була пімста за полон. Перемишльський князь збирав данину і брав полонених аби повернути заплачені за нього гроші. Болеслав III повернув назад і рушив йому назустріч. Під Велихувом Володар був розбитий. В цій битві загинули галицькі богатири Навротник і Защитник. Володар виїхав в Галич збирати нове військо (може Длугош замість Перемишля випадково назвав Галич), а поляки спалили кілька сіл на кордоні. Похід у Польщу був останнім у житті Володаря. Він помер у Перемишлі 19.03.1124 р., а війну з польським князем завершили вже сини Володаря, прогнавши польську рать за Вислок і підписавши мир²².

За версією М. Баумгартена Володар був одружений з поморською княжною²³.

6/3/2/1. ВАСИЛЬКО РОСТИСЛАВИЧ (+ 28.02.1124)

Помер у 28.02.1124 р.²⁴. Князь теробовельський (бл.1086–1124).

Як князь-ізгой знаходився на службі у волинського князя Ярополка Ізяславича. За Длугошем очолював дружину в прикордонному конфлікті з Польшею у 1081 р. Після того як його старший брат Рюрик утвердився у Перемишлі, перейшов до нього і отримав Теробовельське князівство. Активно боровся за збереження за Ростиславичами Галицької землі. В ході польсько-галицької війни 1091-1092 рр. з допомогою печенігів та торків наніс ряд ударів полякам. У нього навіть був план

зайняти частину Польщі. Про розміри його нападів можна судити з того, що сам князь у випадку, якби він потрапив в руки до поляків, пощади не чекав.

Поклав початок освоєнню Пониззя Дністра. Зміна позиції Угорщини змусила Ростиславичів активно шукати допомоги і союзу у Візантії. 29.04.1091 р. на березі р. Маріци біля фортеці Хіріни візантійський імператор Олексій I Комнен з допомогою половецьких ханів Тугоркана і Боняка розгромив печенізьке військо. Після цієї події печеніги взагалі зникають з джерел. Дочка імператора Анна так писала про цю битву: *“В той день відбулося децю незвичайне: згинув цілий народ разом з жінками і дітьми, чисельність якого складала не 10 тисяч чоловік, а виражалась у величезних цифрах.”* В числі учасників битви Анна називає 5 тисяч гірських жителів, які прибули на допомогу імператору²⁵. Відомий візантист В. Василевський бачив в них дружину теребовельського князя²⁶. Дружина Василька Ростиславича рухалась по Серету і мусила переходити гори, йдучи на з’єднання з імператором, тому і потрапила в “горяни”. Активний союз з Візантією дозволяв галицьким князям стримувати активність Угорщини, яка зблизилась з противниками Ростиславичів. Союз з Візантією сприяв також планам Василька щодо освоєння Пониззя Дністра.

Василько був учасником Любецького снему 1097 р. Підступно схоплений і осліплений з намови волинського князя Давида Ігоревича. Завдяки “Повісті” священика Василя, який був свідком подій, зберігся докладний опис цієї трагедії. Це одна з краших перлин, вставлених в “Повість временних літ”.

Сліпий Василько успішно правив своїм князівством у винятково складних обставинах. Особливо мужньо повівся Василько у битві на Рожни полі, а також у той період, коли поляки захопили в полон Володаря Ростиславича²⁷.

IX

7/5/3/2/1. РОСТИСЛАВ ВОЛОДАРЕВИЧ (+ 1128)

Помер у 1128 р. (за В.Татищевим у 1143 р.²⁸, що менш ймовірно, позаяк в подіях, які відбувалися після 1128 р. не приймав участі, так само явно помилкова згадка у Длугоша під 1159 р.). Князь перемишльський (1124–1128). Те, що Володимирко Володаревич отримав Звенигород, означає що він був молодшим, а Ростислав – старшим братом. У 1122 р. саме Ростислав був заложником замість батька в Кракові, коли треба було віддати ще 8 тис. гривень викупу. У 1124 р., відразу по смерті батька, Ростислав очолив боротьбу проти польської раті, відтіснив її за Вислок і завершив війну миром. У 1125–1126 рр. йому довелося обороняти Перемишль в ході усобиці з Володимирком, але вже у 1126 р. він обложив Звенигород, і Володимирка врятувало лише угорське військо. У 1127 р. бояри обох сторін на з’їзді у Щирці безуспішно пробували помирити князів²⁹.

Ростислав помер бездітним, бо Перемишльське князівство без проблем перейшло до Володимирка³⁰.

8/5/3/2/1. ІРИНА ВОЛОДАРІВНА

20.07.1104 р. була видана за Ісаака Комнена, сина візантійського імператора Олексія I Комнена (+ після 1131)³¹. Це був перший випадок прямого союзу Візантії з окремих руським князівством, до того ж скріплений династичним шлюбом. Попри великий успіх зовнішньої політики Ростиславичів вартує зауважити, що подібна політична комбінація мусила бути потрібною перш за все Візантії, яка дуже розбірливо ставилася до династичних шлюбів.

Напевно до того часу володіння галицьких князів наблизилися до Нижнього Подунав’я. Візантія завжди приділяла велику увагу цим теренам, через які різноманітні кочовики вторгалися у підкотнольні їй причорноморські та болгарські області. Після страшної поразки під Манцикертом (1071 р.) імперія була змушена концентрувати свої сили на сході. Область у межиріччі Дністра та Серета і Нижнє Подунав’я була своєрідними воротами між морем і Карпатами. Через ці ворота у XI–XII ст. кочовики проникали на Балкани. Не маючи сил опанувати цю область, Візантія, на слушну думку відомого російського візантиніста Г. Літаврїна, не заперечувала проти її опанування сильним галицьким князем, виділяючи стосунки з ним окремо від стосунків з Києвом³².

Син Ісаака Комнена та Ірини Володарівни – Андронік Комнен, схоже, володів руською мовою³³. У 1164 р. чергова війна Угорщини з Візантією закінчилась миром, за умовами якого спадкоємець угорського престолу Бела мав прибути в Константинополь як почесний заложник. Василевс Мануїл Комнен відразу ж заручив з ним свою єдину дочку Марію. З’явилась ідея візантійсько-угорської унії. У 1164 р. Андронік, який сподівався успадкувати візантійський престол, втік з візантійської столиці. *“...і лише він досяг кордону Галицької землі, де розраховував знайти пристанище, як потрапив у пастку деяких мисливців народу волохів”*, які мало не передали його візантійським властям. Однак

принцу вдалося добратися до галицького князя та отримати підтримку, що на думку того ж Іоанна Кіннама було порушенням галицько-візантійської угоди³⁴.

Пізніше, в пам'ять про перебування в Галицькій землі, Андронік прикрасив розписами палату, яку побудував у Константинополі біля храму Сорока мучеників. Ось як описує ці розписи один з кращих візантійських письменників Микита Хоніат: *“Живопис представляв кінську їзду, полювання з собаками, крики птахів, гавкіт собак, погоню за оленями і травлю зайців, пробитого списом кабана і пораненого зубра (цей звір більший казкового ведмеда і плямистого леопарда і водиться переважно у тавроскіфів), сільське життя з його палатками, нашвидко приготований обід із спійманої здобичі, самого Андроніка, власними руками розрубуючого на частини м'ясо оленя або кабана і ретельно піджарюючого його на вогні, і другі предмети в цьому ж роді, які свідчили про життя людини, у котрої вся надія на лук, меч і прудкого коня”*³⁵. Судячи з опису – це могли бути степи Нижнього Подністрів'я.

Вже в наступному 1165 р. відбувся обмін посольствами³⁶. Візантія запропонувала компроміс. Конфронтація не була вигідна обом сторонам. Галицький єпископ Кузьма поїхав в Константинополь, де отримав гарантії для Андроніка і нове підтвердження союзу³⁷. Андронік Комнен став імператором у 1183 р., спробував приборкати столичну знать і невдовзі у 1185 р. був розтерзаний константинопольським натовпом після перевороту Ангелів³⁸.

9/5/3/2/1. ВОЛОДИМИРКО ВОЛОДАРЕВИЧ (+ 1153)

Помер у 1153 р.³⁹. Князь звенигородський (1124–1128), перемишльський (1128–1141/46) і галицький (1141–1153).

Твердий і хитрий політик, якому вдалося об'єднати всю Галицьку землю⁴⁰.

Відомості про те, що Володимирко окрім Звенигородського князівства отримав ще й Белзьке, малоймовірні. Навіть якщо припустити, що Ростиславичі виторгували у Андрія Володимировича Белзьке князівство за допомогу проти Польщі, важко повірити, що Володимирко міг втратити ці землі, утримавши немало захоплених волинських територій.

Активно боровся за зверхність серед галицьких князів. Вступив в союз з двоюрідними братами Васильковичами, відкривши через свої землі дорогу на Угорщину, минаючи Перемишль. Всі троє зблизились з Угорщиною. Так у 1125 р. Григорій та Іван Васильковичі і Володимирко Володаревич подарували монастирю в Савасентдеметрі (де напевно була їх факторія) щорічний дохід в розмірі 13 кантарів воску (кантар рівний 50,5–56,3 кг). Спираючись на підтримку двоюрідних братів Васильковичів та угорського короля Стефана II, Володимирко вже у 1125–1126 рр. повів боротьбу з старшим братом Ростиславом. Ця авантюра закінчилася під стінами Звенигорода. Виручило Володимирка угорське військо. На переговах у Щирці сторони повернулися до попереднього статусу⁴¹.

По смерті Ростислава Володаревича Володимирко приєднав Перемишльське князівство. Можливо, суперництво за Белзьке князівство привело до конфронтації з волинськими князями, яка стала одним з основних напрямків політики Володимирка Володаревича. Вже у 1139 р. галицькі князі Володимирко Володаревич та Іван Василькович підтримали нового великого князя Всеволода Ольговича і нанесли удар по волинських землях. Галицькі дружини вторгнулись в Погориння і не дали Ізяславу Мстиславичу допомогти переяславському князю Андрію Володимировичу.

У 1141 р. помер галицький князь Іван Василькович, і Володимирко об'єднав під своєю владою всю Галицьку землю. Свою столицю він переніс у Галич. За В. Татищевим у 1144 р. галицький князь воював з дунайськими болгарами та візантійцями за нижню течію Дунаю, що, напевно, відповідає дійсності.

Активність і зростаюча сила галицького князя занепокоїли Всеволода Ольговича. На Волині утвердився його син Святослав. Сусідство аргесивного Володимирка Володаревича, якому вдалося об'єднати всі галицькі князівства, було для Святослава небажаним. У 1144 р. Всеволод Ольгович вирішив розв'язати конфлікт шляхом збройного вторгнення. Великий князь зібрав дружини братів Ігоря та Святослава Ольговичів, чернігівського князя Володимира Давидовича, турівського князя Вячеслава Володимировича, смоленського князя Ростислава Мстиславича, переяславського князя Ізяслава Мстиславича, городенських князів Бориса і Гліба Всеволодовичів, юного Святослава Ростиславича та польську рать, яку прислав на допомогу Владислав II. Галицький князь міг розраховувати лише на угорську підмогу.

План Всеволода Ольговича полягав в тому, щоби у генеральній битві розгромити Володимирка до підходу угорців. Тому, не витрачаючи часу на облоги потужних галицьких міст, його рать пройшла повз Теревовлю і рушила вздовж Серету до Звенигорода-на-Дністрі. Володимирко із своїми полками

рухався протилежним берегом Серету. Скоріше всього, його військо тільки-но вернулось з Пониззя Дунаю. В тилу у галицького князя знаходився Ізяслав Давидович з половцями, котрим вдалось здобути Ушицю. Володимирка відрізали від півдня, Галича та Перемишля, змушуючи прийняти бій з переважаючими силами.

Всеволод Ольгович навів гаті і переправився на другий берег Серету. Але Володимирко вже провадив таємні переговори з Ігорем Ольговичем, який розраховував на київський престол по смерті Всеволода. “Якщо помириш мене з братом, по його смерті допоможу тобі сісти в Києві”. Ігор не мав спадкоємців, допомога сильного галицького князя в майбутньому для нього значила більше, ніж вигода амбітного племінника Святослава. Ігор звернувся до Всеволода Ольговича: “Не хочеш ти мені добра, навіщо ти мені назначив Київ після себе, коли не даєш друга знайти?”. Всеволод Ольгович не дав би себе так легко вмовити, якби не усобиця в Польщі по смерті королеви-матері Саломеї. Він мусив послати на допомогу польському союзнику волинські полки Святослава Всеволодовича. Великий князь погодився на мир з Володимирком, повернув йому Ушицю і Микулин зайняті чернігівським військом. Володимирко дав зобов’язання підтримувати Ігоря Ольговича і виплатив контрибуцію 1400 гривень срібла.

Невдоволені твердим правлінням Володимирка Володаревича галицькі бояри зимою 1145–1146 рр. організували проти нього змову. Коли галицький князь виїхав на лови в Тисьменицю, бояри запросили із Звенигорода-на-Дністрі його племінника Івана Ростиславича. Як спадкоємець Васильковичів цей князь мав більше прав на Галич, ніж його дядько – спадкоємець Володаревичів. Володимирко три тижні відчайдушно штурмував Галич. Йому допоміг випадок. Підчас вилазки вночі Іван Ростиславич, захопившись, сильно віддалився від міських стін і потрапив в оточення. Йому вдалося прорватись в степ, але Галич мусив відчинити ворота перед Володимирком.

Іван Ростиславич знайшов притулок у великого князя в Києві. Це розлютило Володимирка. Він першим напав на великокняжий домен і здобув Прилук. В тилу знову повстав Галич, і князь мусив повернутися. Тоді Всеволод зібрав київські, чернігівські, новгородські полки, найняв половців і з цими силами виступив проти Володимирка Володаревича. Не приймаючи бою, галицький князь відступав на захід. Владислав II, незважаючи на власні проблеми, вислав польську допомогу.

Всеволод Ольгович підійшов до Звенигорода-на-Білці і вирішив здобути цю давню столицю Володимирка. В перший же день облоги його військо взяло укріплений посад. На другий день віче звенигородців вирішило здати місто. Але посадник Володимирка Іван Халдесевич схопив трьох городян, скарав їх на смерть, а розсічені навпіл трупи велів скинути з стін міста. Городяни відчули рішучість гарнізону і стали оборонятися. На третій день Всеволод кинув все військо на приступ. Штурм тривав з ранку до вечора, металюною артилерією вдалось запалити місто в трьох кінцях, але звенигородці справились з пожежами. Звенигород вистояв.

Важка хвороба звалила з ніг Всеволода Ольговича. Він зняв облогу і почав відступати до Києва. Ця війна мала фатальні наслідки для Ігоря Ольговича, який у вирішальний момент в 1146 р. залишився без союзника наодинці зі своїми ворогами.

Прихід до влади в Києві Ізяслава Мстиславича змусив Володимирка змінити політику. Він зайняв нейтральну позицію, все більше схиляючись на сторону Юрія Довгорукого. У 1147–1148 рр. він не брав участі в усобиці, але великий князь постійно відчував загрозу з заходу, через що навіть був організований у Болохівській землі окремих уділ з центром в Котельниці. Посаджений там Ростислав Юрійович мав обороняти Київську землю від можливого удару Володимирка.

Навесні 1149 р. союз Володимирка Володаревича з Юрієм Довгоруком був скріплений шлюбом Ярослава Володимировича з Ольгою Юрійовною. З другої половини 1149 р. боротьба перемістилася на Правобережжя. Союзники Ізяслава Мстиславича угорці та поляки виступили на допомогу великому князю, якого Юрій Довгорукий та Ольговичі відтіснили на Волинь. Війська союзників загрожували і Галицькому князівству. Однак Володимирко зимою 1149–1150 рр. сам вторгнувся на Волинь і обложив міста Шумської волості. Облога самого Шумська була довгою і безрезультатною.

Наприкінці зими 1150 р. Володимирко покинув позиції біля Шумська та виступив назустріч війську Ізяслава Мстиславича, який спішив на допомогу Луцьку, обложеному суздальськими та сіверськими військами. Але жодна з сторін не наважилась дати битву. Почались переговори, у яких Володимирко взяв на себе роль посередника. Компромісний мир під Луцьком в березні 1150 р. фіксував визнання за Юрієм Довгоруком київського престолу, кордони Волині встановлювались по Горині. Звичайно, що сам Володимирко не спішив віддавати захоплені прикордонні волинські міста і фортеці.

Весною 1150 р. боротьба відновилась знову. Ізяслав Мстиславич отримав підмогу від угорців і, використовуючи невдоволення киян Юрієм Володимировичем, рушив до Києва. Мстислав Ізяславич

з чорними клобуками блокував Переяслав. Ізяслав Мстиславич з угорцями тим часом прослизнув повз галицьку рать, здобув Білгород і, несподівано для Юрія Довгорукого, ввійшов у Київ. Володимирко Володаревич через Болохів та Мунарев спішив до Києва, наздоганяючи волинську рать. Ізяслав Мстиславич встиг домовитись з дядьком Вячеславом і разом з союзниками та сином Мстиславом, який відступив з-під Переяслава, виступив проти галичан. Обидва війська зустрілися на р. Ольшанці. Чисельність полків Володимирка вразила його противників. Першими злякалися половці, які повернули коней. За ними стали відступати кияни, далі – чорні клобуки. Ізяслав Мстиславич з угорцями теж мусив відступати до Києва, куди з чернігівськими полками вже підходив Юрій Довгорукий.

Вячеслав Володимирович втік у Вишгород, а волиняни з угорцями, прикриваючись дружиною Мстислава Ізяславича, стали відходити на Волинь. 28.08.1150 р. Юрій Довгорукий та Володимирко вступили до Києва. В погоню за волинянами були послані Святослав Всеволодович та Борис Юрійович. Скоро до них приєднався і Володимирко. Він спішив зайняти якомога більше волинської території. Менше всього його цікавили вигоди свата Юрія Довгорукого, який безпечно бенкетував у Києві, святкуючи перемогу.

Простоявши 4 дні під Луцьком, галицьке військо обложило Белз. Лише коли угорський король Гейза II атакував галицькі кордони, Володимирко покинув обоз під стінами Белза і з одною кіннотою помчав до Перемишля. Угорський король тим часом здобув Санок і взяв в полон посадника Яша. Довший час Володимирко спирався на угорську допомогу, серед угорських магнатів у нього було немало друзів. Тепер він гарячково шукав їх допомоги, не шкодуючи грошей, а ще більше обіцянок. Він навіть послав до естергомського архієпископа посольство, обіцяючи перейти в католицьку віру і підпорядкувати йому галицьку та перемишльську кафедри. Все це дало свої результати. Угорці не пішли далі і, навіть, звільнили Санок.

Зиму 1150–1151 рр. Володимирко витратив на пошуки союзників у Польщі. Але це змагання виграв волинський князь, який через родинні зв'язки зміцнив свій союз з поляками. Володимирко тим часом прийняв берестейського князя Володимира Андрійовича, якому передав захоплений Бужеськ.

Весною 1151 р. до волинського князя підійшли війська з Городна та з Угорщини. Король Гейза II прислав майже 10 тисяч. Волинський князь негайно обложив Пересопницю і зайняв Мильськ. Володимирко слідкував за кожним його кроком і вислав на допомогу Андрію Боголюбському дружину бузького князя, за яким виступив сам. Ізяслав Мстиславич рішився продовжувати боротьбу. Залишивши частину сил для оборони Володимира і Луцька, він з угорцями та городенською дружиною продовжив марш на Київ. Володимирко пішов за ним. Дорогобуж і Корець здалися волинському князю.

Однак тим часом авангард Володимирка деблокував Пересопницю. Андрій Боголюбський з'єднався з Володимирком біля Мильська. Переправившись через Горинь, вони стали наздоганяти Ізяслава Мстиславича. Військо волинського князя перейшло Случ і через Чортів ліс досягло Ушеска. Перейшовши Ушу, Ізяслав Мстиславич чекав поки переправляться всі його сили. Він готовий був дати бій галицькому князю. Але київські бояри, які були з ним, радили йти далі.

Володимирко підійшов до Случі. Тут його авангард напорівся на волинських лучників. Три години тривав бій. Володимирко підтягував сили, які були на марші. Сутичка грозила перерости в генеральну битву. Від полоненого “язика” Ізяслав Мстиславич знав, що сили галичан сильно розтягнулись. Тому Володимирко не спішив починати битву. Ізяслав вирішив продовжити марш на Київ. Біля Мильська до Ізяслава приєдналась частина київського ополчення. Було вирішено йти на Білгород, а у випадку невдачі пробиватися до чорних клобуків. Володимирко невідступно йшов слідом і по ночах сторожа волинян бачила вогні галицького війська.

Білгород обороняв Борис Юрійович. Він спокійно пиячив з дружиною нічого не підозрюючи, оскільки був впевнений, що десь там в Пересопниці сторожить волинян Андрій Юрійович. Поява дружини Володимира Мстиславича, яка йшла в авангарді, була несподіваною. При звуках труб війська противника Борис втік, не приймаючи бою, хоча мостник вже розкидав міст, а така сильна фортеця як Білгород могла оборонятись довго.

Ізяслав Мстиславич залишив брата Володимира у Білгороді стерегти Володимирка, а сам рушив далі на Київ. Тим часом Борис, який прибіг в столицю, підняв паніку. Агенти і прихильники Ізяслава, в свою чергу, стали розповсюджувати чутки, що Андрій Боголюбський та Володимирко розгромлені. Юрій Довгорукий негайно залишив столицю і поспішив сховатися у Городці-Остерському. Ізяслав Мстиславич без бою вступив у Київ.

Розвідники доповіли галицькому князю про взяття Києва. Спересердя Володимирко вичитав Андрію Юрійовичу: *“Не розумію, як це княжить сват мій: рать іде на нього з Волині, як про це не дізнатись? І ви, сини його, сиділи в Пересопниці, а другий в Білгороді, - як же ви не устерегли?”*

Якщо так княжите з батьком своїм, то управляйтесь самі як хочете, а я не можу один іти на Ізяслава: він хотів вчора зі мною битись, ідучи на вашого батька, а на мене обертаючись, тепер же в нього вся руська земля, я не можу один на нього їхати!"

Галицька рать рушила назад. Обложивши Мическ, Володимирко Володаревич зажадав контрибуції. Жителі міста знімали свої гривни та скидали прикраси з жінок. Долю Мичеська розділили і інші волинські міста. Галицька рать відійшла досить далеко, і Юрій Довгорукий не дочекався її повернення. 12.05.1151 р. в битві на р. Руті він зазнав великої поразки.

У серпні 1151 р. Юрій і його союзники прийняли всі умови запропоновані великим князем. Володимир Андрійович був прощений і отримав Дорогобуж. Коли до цього міста підійшов Мстислав Ізяславич з угорцями, які вертали додому, Володимир влаштував бенкет, а сам таємно попередив галицького князя. Угорська рать відпочивала після бенкету, а Володимирко несподівано ввірвався в їх стан. Половина людей була перебита і взята в полон, а решта з Мстиславом Ізяславичем втекла в Луцьк.

Ця підступна перемога була політичною помилкою Володимирка. Поки угорський король Гейза II вів війну з Візантією, а Ізяслав Мстиславич виганяв Юрія Довгорукого з Городця-Остерського, галицький князь міг насолоджуватися своїм успіхом. У 1152 р. проти нього виступили всі сили київського князя. Угорські союзні війська очолював сам Гейза II. Крім родинних стосунків з Ізяславом Мстиславичем, проти галицького князя угорського короля штовхав тісний союз останнього з Візантією, про що є свідчення Іоанна Кіннама в його хроніці за 1118–1176 рр.⁴² Після недавньої поразки від війська василевса Мануїла I (1151 р.), Гейза II з осторогою ставився до такого союзу.

Володимирко не зміг завадити з'єднанню військ противників під Ярославом та їх переправі через Сян. Слідом за волинянами і киянами у воду кинулася угорська кіннота. Стрімкий натиск вирішив битву на користь союзників. Галицький князь ледь не потрапив у полон до чорних клобуків. Сховавшись в Перемишлі, Володимирко прикинувся смертельно хворим і через своїх друзів в угорському таборі став вмовляти Гейзу II помирити його з Ізяславом. Київський князь переконував угорського короля не вірити клятвам людини, яка ними лише забавляється. Однак радники вмовили короля ще раз повірити Володимирку Володаревичу. Його змусили принести клятву на хресті св. Стефана. Угорці вірили, що саме на цьому хресті був розп'ятий Христос. Крім контрибуції і зобов'язання не допомагати Юрію, Володимирко мав повернути захоплені ним Бужеск, Шумськ, Тихомль, Вигошів та Гнойницю.

До клятв Володимирко справді відносився байдуже, вважаючи, що у політиці всі засоби придатні. *"Бог ангела перевіряти не пошле!"*. Тому він не пустив волинських посадників в міста, які мав повернути. Тим більше, що Ізяслав знову мусив виступити на лівий берег проти Юрія Довгорукого, який зібрав нові сили. Але, тим разом, Юрій Довгорукий, після того як його союзники половці були розгромлені, швидко відступив. Володимирко, який вже був під Божеском, мусив вертати назад у Галич.

Ізяслав Мстиславич прислав до нього боярина Петра Бориславича, який мав попередити галицького князя, що у випадку невиконання умов Перемишльського миру його чекає нове вторгнення і розправа без пощади. У відповідь Володимирко зухвало відповів, що він ще не поквитався з Ізяславом Мстиславичем за те, що той навів на його землі угорців. Тоді боярин пригадав князю його клятву на хресті св. Стефана. Володимирко зі сміхом пояснив, що такий малий хрестик його аж ніколи не злякає. Коли київський боярин покидав Галич, Володимирко Володаревич, все ще насміхаючись над його наївністю, пішов у двірцеву церкву. Але, повернувшись з церкви, галицький князь був раптово на місці скошений паралічем. Сподіваючись якось вернути до життя помертвілі органи, йому приготували купель з окропу. Але нічого не допомогло, до вечора князю стало гірше, а вночі він помер⁴³.

Володимиркові Володаревичу вдалося створити потужне Галицьке князівство, яке провадило власну політику і намагалося впливати на боротьбу за київський престол. Так само активно він продовжував політику утвердження Галицького князівства на Нижньому Дунаї. За В.Татищевим у 1144 р. Володимирко Володаревич воював з дунайськими болгарами та візантійцями. Нічого фантастичного у цьому повідомленні немає. Більше того, у 1148 р. розгорнулася половецько-візантійська війна, основні події якої відбувалися якраз в межиріччі Серету і Бирладу⁴⁴. Можливо, ця війна була наслідком попередніх подій 1144 р. Вже на початку 1150-х рр. за візантійським хроністом Іоанном Кіннамом галицький князь Володимирко Володаревич був союзником василевса Мануїла I⁴⁵.

Правдоподібно, що близько 1117 р. Володимирко Володаревич одружився з дочкою угорського короля Калмана Книжника, що забезпечило йому постійну підтримку в Угорщині⁴⁶. Він використав повною мірою вигоди цього шлюбу, особливо в часи, коли угорський престол займав її брат Стефан II (1114–1131).

10/5/3/2/1. NN ВОЛОДАРІВНА

1.09.1114 р. була видана за Романа Володимировича⁴⁷ (+6.01.1119), сина Володимира Мономаха, який незабаром зайняв волинський престол (1117–1119). Цим шлюбом було скріплено союз галицьких князів з Володимиром Мономахом.

11/6/3/2/1. ІГОР-ІВАН ВАСИЛЬКОВИЧ (+ 1141)

Помер у 1141 р.⁴⁸. Князь галицький (1124–1141).

Був старшим за брата, на що вказує шлюб з дочкою чернігівського (пізніше київського) князя Всеволода Ольговича. Однак старше Теревовельське князівство залишилося за братом. Можливо, що причини його переходу у Галич криються у зміні політики в сторону зближення з Угорщиною. Сліди цього видно і з вкладу до монастиря у Савасентдеметрі, зробленого Ігорем-Іваном у 1125 р. з братами Ростиславом-Григорієм та Володимирком. Можливо, що піднесення економічного і політичного значення Галича зумовило перехід старшого столу в це місто. Подібне трапилось при переході центра землі з Ростова в Суздаль, а потім з Суздаля у Володимир на Клязьмі. Володимирко Володаревич скористався з смерті Ігоря Васильковича, з яким перебував в дружніх відносинах, і об'єднав всю Галицьку землю. Столиця теж була перенесена в Галич⁴⁹.

Вірною, на мій погляд, є здогадка відомого археолога Ю. Лукомського, що Ігор-Іван Василькович був похований в Галичі у монастирській церкві св. Івана Хрестителя на Царичинці, і саме його останки були виявлені у саркофазі в південній наві церкви⁵⁰.

Одружився з Анною Всеволодівною, дочкою чернігівського князя Всеволода Ольговича⁵¹.

12/6/3/2/1. РОСТИСЛАВ-ГРИГОРІЙ ВАСИЛЬКОВИЧ (+ між 1127-1141)

Помер між 1127 і 1141 рр., ближче до першої дати⁵². Князь теревовельський (1124–між 1127/1141). У 1134 р. його син Іван вже володів уділом в Пониззі Дністра.

13/6/3/2/1. NN ВАСИЛЬКІВНА

У 1132 р. була видана за Вратислава (+17.08.1156), маркграфа Бренського (1130–1156), сина Олдріха Бренського, представника бічної гілки чеської династії Пшемислідів. Вратислав повернув собі Брно лише взимку 1130 р. Можливо, що роки вигнання він провів при галицькому дворі⁵³. Від цього шлюбу народилося двоє синів: Спітигнев (+1198) та Святопук (+до 5.06.1201). Старший Спітигнев успадкував Бренське князівство (1156–1160, 1188–1198). Брати не мали нащадків, і ця гілка вигасла⁵⁴.

X

14/9/5/3/2/1. ЯРОСЛАВ ВОЛОДИРОВИЧ ОСМОМІСЛ (+ 1.10.1187)

Помер 1.10.1187 р.⁵⁵. Князь галицький (1153–1187). Один з найвидатніших князів Київської Русі.

Після раптової смерті батька Володимирка Володаревича Ярослав затримав київського посла Петра Бориславича (якого Б. Рибаків вважав не лише автором мало не всього київського літописання другої половини XII ст., а й автором “Слова о полку Ігоревім”⁵⁶) та запевнив того, що готовий бути сином його пана на рівні з Мстиславом. Це була тактична хитрість Ярослава і його бояр.

Врешті, в Києві зрозуміли, що і новий галицький князь не збирається повертати захоплені волинські міста. Ізяслав Мстиславич у 1153 р. виступив на Галич. У поході взяли участь волинська дружина Святополка Мстиславича, дорогобузька дружина Володимира Мстиславича, пересопницька дружина Володимира Андрійовича і чернігівські та смоленські частини. Галицькі полки зустріли їх біля Теревовлі. Ярослав Володимирович у битві участі не брав. Головною причиною, напевно, була спадкова хвороба Пертеса, яка не дозволяла йому бути повноцінним воїном⁵⁷.

Битва тривала цілий день. Київський князь розгромив лівий фланг галицького війська і взяв багато полонених, але лівий фланг його війська в свою чергу теж був розбитий галичанами і розсіяний. Тоді Ізяслав Мстиславич вдався до хитрощів. Він підняв над своїм станом захоплені галицькі стяги і частина галичан, які повертались після переслідування розбитих волинян, потрапила в його руки. Становище київського князя, однак, залишалось важким. Волинські полки розбіглися, а кияни та чернігівці втратили так багато людей, що їх залишилось менше, ніж полонених. З Теревовлі в будь-який час міг підійти Ярослав Володимирович. Тому Ізяслав Мстиславич у відчай велів перебити більшість полонених, залишивши лише найвизначніших, і відступив назад.

Смерть Ізяслава Мстиславича в 1154 р. і швидке повернення до Києва Юрія Довгорукого, який доводився Ярославу тестем, зняло проблему київсько-галицьких стосунків. Літом 1155 р. Юрій

Довгорукий доручив галицькому князю очолити війну проти Мстислава Ізяславича. Вигнаний турівськими полками з Пересопниці, Мстислав залишив у Луцьку брата Ярослава, а сам виїхав до Польщі по допомогу. Наляканий сюзерен Волині Володимир Мстиславич поспішив приєднатись до галицького князя. Але проти сподівань Ярослав не проявив активності під Луцьком, і його позиція сприяла підписанню компромісного миру, за яким Мстислав Ізяславич втратив лише Корець. Цим галицький князь дав зрозуміти, що не зацікавлений в остаточному розгромі волинських князів.

Мстислав Ізяславич негайно оцінив ситуацію. Звинувативши Володимира Мстиславича в зраді інтересів волинської династії, він здобув столицю Волині місто Володимир, захопив сім'ю дядька, а його самого змусив втікати до Угорщини. Юрій Довгорукий негайно відповів походом на Волинь. Ярослав мусив підтримати тестя. Юрій Володимирович не думав однак відновлювати на Волині Володимира Мстиславича, який підтримував його противника – покійного Ізяслава. У нього був під рукою берестейський князь Володимир Андрійович, який вже не раз доводив свою непримиренність до Волинських Мономаховичів. Берестейський князь кинувся облягати Червен, але, у відповідь на пропозицію здати місто, черв'яни відкрили стрільбу зі стін і стрілою поранили князя в горло.

Ярослав з тестем безуспішно простояли 10 днів під Володимиром. Мстислав здійснив вилазку, в результаті якої галичани зазнали значних втрат. Розчарувавшись у можливості швидкої перемоги, Юрій Довгорукий зняв облогу і рушив до Києва, посадивши по дорозі в Дорогобуж Володимира Андрійовича. Мстислав йшов за ним, але щурмувати Дорогобуж не наважився. Ярослав Володимирович легко міг вдарити в тил волинянам, але ще раз продемонстрував, що не зацікавлений в їх розгромі.

Смерть Юрія Довгорукого відкрила шлях до київського престолу чернігівському князю Ізяславу Давидовичу. Ярослав Осмомисл спочатку лояльно віднісся до цього діяча. Галицька дружина в 1157 р. навіть взяла участь в поході на Турів. Цей невдалий похід мав вирішити проблему миру Мономаховичів з Ольговичами і примирити між собою старшу гілку Мономаховичів. Однак вперта оборона Турова Юрієм Ярославичом не дозволила реалізувати план передачі Турова Володимирі Мстиславичу.

В цей час почалося зближення Ярослава Володимировича з волинським князем Мстиславом Ізяславичем. Основою зближення стала нова небезпека розпаду Польщі і підпорядкування її земель Германській імперії, що було би однаково небезпечно для обох її сусідів. У Києві в союзі галицького і волинського князів побачили загрозу для себе. Ізяслав Давидович надумав приборкати Ярослава Володимировича з допомогою князя-ізгоя Івана Ростиславича, представника Васильковичів, який мав більші права на Галич, ніж син Володимирка Володаревича. Після невдалої спроби оволодіти Галичем в 1146 р., колишній звенигородський князь був прийнятий Всеволодом Ольговичем, потім служив послідовно у Святослава Ольговича, Ростислава Мстиславича і Юрія Довгорукого. Союз останнього з Володимирком Володаревичем закінчився трагічно для нещасного ізгоя. Його в оковах повезли з Суздаля в Київ, щоб там передати галицькому князю. Але митрополит Костянтин категорично виступив проти цієї акції. Івана Ростиславича знову повезли у Суздаль. Та по дорозі на конвой несподівано напали дружинники Ізяслава Давидовича. Готуючись до боротьби за Київ, чернігівський князь за всяку ціну хотів розірвати союз Юрія Довгорукого з галицьким князем.

Ярослав Володимирович сподівався, що, ставши великим князем, Ізяслав Давидович відмовиться від підтримки колишнього звенигородського князя, а коли цього не сталося – організував коаліцію проти нього. В кінці 1157 р. посла Ярослава Осмомисла, волинського князя Мстислава Ізяславича, луцького князя Ярослава Ізяславича, дорогобужького князя Володимира Андрійовича, чернігівського князя Святослава Ольговича, сіверського князя Святослава Всеволодовича, смоленського князя Ростислава Мстиславича, угорського короля та польських князів зажадали видачі ізгоя. Це засвідчило політичну вагу галицького князя.

Ізяслав Давидович рішуче відмовив, однак не ризикнув тримати далі у себе Івана Ростиславича. Він допоміг йому через половецькі землі добратися в Пониззя Дністра, де колись були його володіння. Галицькі “вигінці”, які з різних причин змушені були покинути старі оселі, ремісники та смерди, яких приманували пустуючі землі, купці-промисловики, нечисленні гарнізони по містах, “бродники”, які обслуговували переправи-броди та волоки, займались полюванням та рибальством, нащадки тиверців і гето-даків – утворили складну мозаїку “бирладників”. Сильної влади князя та його васалів тут не відчувалося. Однак все це населення потребувало постійного захисту від половців, і тому окремих князів для цих земель був дуже бажаний.

Населення Бирлади з радістю зустріло свого колишнього сюзерена, який колись княжив у Звенигороді на Дністрі. Галицькі посадники, безперечно, використовували свою службу в цих краях і для власного збагачення, вдаліні від Галича зловживання були більшими. А з князем завжди

пов'язувались спогади про справедливість «старих» часів. Тому Іван Ростиславич у 1158 р. утвердився в Бирладі без особливих проблем.

В літературі знаходимо багато версій про те, що Пониззя Дністра було заселене одними бродниками, які були окремим племенем, близьким до чорних клобуків⁵⁸, людьми неясного етнічного походження, з яких потім пішли запорозькі козаки⁵⁹, чи втікачами від кріпосного гніту – “сбродом”⁶⁰. За археологічними матеріалами, основне населення Пониззя Дністра складала нащадки тиверців і гето-даків [волохи]. “Вигінці” та інші вихідці з галицьких земель переважно жили по містах. Бродники, швидше за все, були корпорацією, яка обслуговувала броди, перевози і переволоки, стоянки біля порогів на низу Дністра, Пруту, Бугу і Дніпра. За свою роботу вони брали плату з купецьких караванів, а крім того, напевно, займались і мисливством та рибальством. Зимою бродники сходилися в міста, де проживали свій заробіток. Звичайно, вони мусили мати якусь свою військову організацію для оборони від кочовиків. Їх старшини поповнювали ряди місцевих феодалів. Чисельність цієї корпорації була невеликою, однак в джерела вони потрапили, оскільки відігравали в цих місцях помітну роль.

Такі корпорації, без сумніву, поповнювалися людьми різних станів. Однак немає жодних підстав бачити у бродниках борців з феодалним устроєм, а Івана Берладника представляти князем-революціонером, як і безпідставним є висновок, що цей князь, як і його батько (!), “зв'язали свою політичну кар'єру з рухом народних мас, використовуючи їх в своїх цілях”⁶¹. Не було і не могло бути “великого селянського повстання” в подністровських містах, коли у 1158 р. до них підійшло 6-тисячне військо Івана Берладника. Кучелмин здався своєму колишньому князеві, бо “рады были ему”, а Ушиця вистояла, хоча майже 300 смердів, мобілізовані для підсилення гарнізону, через заборолу перебігли до свого колишнього князя.

Далі просування бирладського князя зупинилося. Гарнізони Ярослава Володимировича стояли твердо, крім того половці, яким Іван Берладник, не дозволив грабувати здобуті міста, покинули його військо. В Галичі потуги колишнього звенигородського князя паніки не викликали. Ярослав Володимирович послав свої основні сили з волинськими полками на Київ. Очолював їх талановитий полководець князь Мстислав Ізяславич. Його перемога над Ізяславом Давидовичем під Білгородом звільнила київський престол для найстаршого серед Мономаховичів – смоленського князя Ростислава Мстиславича. Іван Берладник мусив кинути свою волость. Спочатку він захопив Олешшя, але вже у 1160 р. віддався до рук представника візантійської адміністрації. Його отруєння у Солуні [Фессалоніках] навряд чи відбулося без відома галицького князя⁶².

Галицький князь допоміг Ростиславу Мстиславичу утвердитись в Києві, але у конфлікті великого князя з його племінником Мстиславом Ізяславичем підтримав волинського князя. В результаті, у 1163 р. Ростислав мусив повернути племіннику Білгород і Торчеськ, а за Трипіль віддати Канів.

У 1164 р., коли війна Угорщини з Візантією завершилась миром та з'явилась небезпечна для Галицького князівства ідея візантійсько-угорської унії, Ярослав Володимирович, не вагаючись, підтримав претендента на візантійську корону брата василевса Андроніка Комнена. У 1164 р. Андронік був прийнятий галицьким князем. Ярославові він доводився двоюрідним братом.

Вже у 1165 р. василевс Мануїл прислав в Галич двох митрополитів, які запропонували Андроніку в управління Кілікію. Візантійське посольство привезло послання василевса Мануїла Комнина, яке починалося фразою: “Ми не станемо наслідувати Тобі в неприязні, яку Ти без будь-якої потреби показав стосовно нас, відкинувши слова і угоди, в яких Ти клявся раніше”⁶³. Це свідчить про наявність кількох угод, укладених вже за правління Ярослава Осмомисла, які підтверджували союзні стосунки. Ярослав Осмомисл відправив з візантійськими послами галицького єпископа Кузьму, який отримав у Константинополь не лише гарантії для Андроніка, але й нове підтвердження союзу⁶⁴. Галицький князь також відмовився від ідеї шлюбу своєї дочки з королем Угорщини Стефаном III, яким мав бути скріплений галицько-угорський союз. Її заручили з принцом Белою, майбутнім королем Белою III, однак видали за князя Мстислава Ростиславича, батька Мстислава Удатного⁶⁵. Наслідком цієї поїздки було і розширення володінь руського монастиря на Афоні у 1169 р.⁶⁶, а також згадка Русі у візантійсько-генуезькій угоді 1169 р.⁶⁷.

Євстафій Солунський згадує про часті посольства галицького князя до василевса Мануїла⁶⁸. “Скіфська кіннота”, яка брала участь у нещасливій битві візантійського війська проти сельджуцького султана Килидж-Арслана II при Миріокефалоні 17.09.1176 р.⁶⁹, була, напевно, галицького походження⁷⁰.

Візантія розглядала галицького князя як *hypospondos*, що по візантійській вселенській термінології прирівнювалось до давнього “союзний Риму народ” – “*socii populi Romani*”. Цікаво, що найбільше свідчень візантійських авторів відноситься до Галицького князівства, володар якого часом

протиставляється володарю Києва і розглядається як цілком самостійний⁷¹. Можливо, що саме тих часів тісних зв'язків з Візантією стосується граффіті в Константинополі на мармуровій балюстраді хорів собору св. Софії: “*Матфї попъ галицьскій*”⁷².

На цей період галицький князь найсильніший з усіх володарів у Київській Русі. Його князівство крім усього не було роздроблене на уділи. Не випадково автор “Слова” написав: “Галычкы Осмомысле Ярославе высоко седиши на своемъ златокovanнемъ столе... Грозы твоя по землям текут: отверяеши Киеву врата, стреляеши с огня злата стола Салтани за землями”. Варфоломій Англійський (XIII ст.) взагалі ототожнював Галицьку землю зі всією Руссю: “Галиція дуже обширна область, котра охоплює більшу частину Європи, дуже багата, деякими вона називається Руссю”⁷³. Видатний географ XII ст. Абу Абдаллах Мухаммед ібн Мухаммед ал-Ідрізі (1100–1165) у своїй географічній енциклопедії “Розваги втомленого в подорожах по областях”, написаній при дворі сицилійського короля Рожера II (1130–1154), в країні ар-Русийя в числі 8 відомих йому міст називає Раміслі [Перемишль] та Галісіяа [Галич]⁷⁴.

Однак могутність Галицької землі породила і могутність галицьких бояр, значна частина яких тримала володіння більші, ніж волості окремих князів. Не завжди Ярославу Осмомислу вдавалось справитись зі своїми васалами. Продовжуючи політику зближення з Волинню, Ярослав допоміг сїсти в Києві Мстиславу Ізяславичу. Очевидно, ще до того було повернено волинському князеві частину його градів, захоплених свого часу Володимирком Володаревичем. Бо в 1168 р. у Бужеску помер князь Ярополк Ізяславич, який належав до волинської династії. У 1169 р., скориставшись конфліктом Мстислава Ізяславича з дрібними князями на Київщині та інтригами смоленських Ростиславичів, володимиро-суздальський князь Андрій Боголюбський здобув і пограбував Київ. Ярослав Осмомисл негайно послав на допомогу своєму союзникові рать, очолену боярином Костянтином Сірославичем. Ставленник Андрія Боголюбського – його брат Гліб Юрійович – мусив втікати з Києва. Однак воєвода Костянтин Сірославич заявив великому князю Мстиславу Ізяславичу, що йому дозволено стояти під Вишгородом не більше п’яти днів і, навіть, показав фальшиву грамоту свого князя. Це було неправдою, Ярослав дав наказ допомагати Мстиславу до вигідного для обох миру. Зрада Костянтина Сірославича у 1170 р. обернулася для Мстислава Ізяславича новою втратою Києва.

Сучасники вважали, що галицького воєводу підкупив князь Давид Ростиславич. Однак причини зради були іншими. Костянтин Сірославич очолював боярську опозицію, яка орієнтувалася на спадкоємця престолу Володимира. У 1149 р. батько женив Ярослава на Ользі Юріївні, бо йому потрібен був союз з Суздальськими Мономаховичами проти Волинських Мономаховичів. Ярослав не лише порвав з політикою батька, але й розірвав з Ольгою. Могутній галицький князь став відверто жити з Настею з Чагрович, а її сина Олега вирішив зробити спадкоємцем. Близько 1171 р. боярська опозиція підняла бунт в Галичі. Ярослав з близькими потрапили в їх руки. Змовники хотіли посадити на престол Володимира, та побоялись щось зробити з Ярославом та Олегом. Зате Настя була звинувачена в чарах і спалена на вогнищі. З Польщі та з Волині вже спішили війська на допомогу Ярославу. Змовники мусили піти на компроміс – вони лише зажадали присяги від Ярослава, що той буде жити з дружиною і не буде переслідувати вбивць Насті.

До 1173 р. Ярослав відновив порядок в своїй державі. Ольга з сином Володимиром та Костянтином Сірославич втекли в Польщу. Через 8 місяців Мешко III, який сам шукав допомоги у Ярослава, вислав їх геть з Польщі. Нічого не добились вони і на Волині.

Могутність галицького князя досягла вершини. Лише одних чуток про наближення раті галицького князя вистачило щоби розсіпати другу коаліцію Андрія Боголюбського проти Києва. Ярослав підтримував свого тезку волинського князя Ярослава Ізяславича, а пізніше союзом з чернігівським князем Святославом Всеволодовичем сприяв встановленню рівноваги в боротьбі за Київ. Цей союз був підтверджений шлюбом Ярославни з сіверським князем Ігорем Святославичем. Свого часу у 1167 р. він був започаткований шлюбом Володимира Ярославича з Болеславою Святославною. Реаліями цього союзу було стишення боротьби за Київ і останній період стабілізації Київської Русі.

Останнім часом з новою силою розгорнулися дискусії навколо довіри “Слову о полку Ігоревім” як автентичній пам’ятці, тобто історичному джерелу. З цього приводу я вже висловлював свою думку, вказуючи на вражливі місця в аргументації Е. Кінана⁷⁵. Оpubлікована через сорок років після написання книга О.О.Зиміна⁷⁶ теж не знімає ряду проблем, зокрема *мечів харалужних*⁷⁷ (знахідки в с. Харалуг на Волині слідів металургійного виробництва і криці, з якої можна було виготовляти мечі, тоді як знайдені археологами на території Русі клинки належать до імпортованих⁷⁸, а також сумнівність версій етимологій назви “харалуг” і явне нерозуміння цього терміну автором “Задонщини” не дозволяють відкидати такий поважний аргумент, враховуючи, що інформацію про мечі харалужні як

і про особливості *шоломів латинських* жоден фальсифікатор у XVIII ст. не міг знати) чи топографічних реалій околиць Пліснеська в “*мутному сні Святослава*”⁷⁹ (“*дебра Кисаня*” виявилася реальним топонімом на оболоні Пліснеська⁸⁰, як і Вороняки та Бусова гора). Вийшли нові ґрунтовні дослідження в підтримку автентичності “Слова”⁸¹. Отож, на сьогодні немає підстав відкидати свідчення «Слова» як наративного джерела кінця XII ст.

Тоді фраза “*по Дунаю гради укріпив, купцями населив, торгуючими через море во Греки...*” відбиває результати діяльності галицького князя Ярослава Володимировича в Нижньому Подністрів’ї та Подунав’ї.

У 1182 р. Андронік Комнен вміло скористався з невдоволення візантійців пролатинською політикою вдови Мануїла I Марії, дочки графа Тулузи і князя Антіохії Раймонда Сент-Жілля, та її фаворита протосеваста Олексія Комнена, які правили від імені юного Олексія II, і сам став регентом, а у 1183 р. захопив престол. Свого противника протосеваста він негайно вислав у Скіфію, тобто дунайські володіння галицького князя. Однак не без допомоги противників Ярослава протосеваст Олексій Комнен втік “і як який-небудь крилатий змія перенісся в Сіцилію”. Андронік Комнен продовжив боротьбу, не зупиняючись перед репресіями непокірної знаті і одночасно продовжуючи війну з сицилійськими норманнами. Невдачі у цій війні, в свою чергу, використали його вороги. У 1185 р. підбурений знаттю константинопольський натовп розтерзав василевса Андроніка⁸².

На загибель Андроніка Комнена галицький князь відреагував посольством, про яке згадує Микита Хоніат⁸³. Не знайшовши порозуміння з новим імператором Ісааком II Ангелом, князь Ярослав Володимирович вирішив підтримати повстання в Болгарії.

Навесні 1186 р. брати Петро і Асень підняли повстання у Болгарії, яка залишалася візантійською провінцією. Після перших же невдач болгарські вожді відступили за Дунай, а навесні 1187 р. продовжили боротьбу. З ними прийшли “*кумани, народ досі вільний, негостинний і дуже войовничий, і ті, що походять з Вордони, які сміються з смерті, гілка тавроскіфів, народ милий богу війни*”⁸⁴. Згадуючи шість разів тавроскіфів у своїй “Історії”⁸⁵, Микита Хоніат постійно мав на увазі руських⁸⁶. “Вордона” може бути спотвореною назвою “бродників”, як вважав Ф. Успенський⁸⁷. З можливістю участі бродників у цих подіях погоджується і М. Бібіков⁸⁸. “Вордона” може бути і спотвореною назвою Бирладі. Можливо, що сам галицький князь підштовхнув болгарських сепаратистів після загибелі Андроніка Комнена⁸⁹, а коли ті опинилися у скрутному становищі – надав необхідну допомогу.

Докладно аналізуючи аргументи противників весії Ф. Успенського, зокрема грецького історика Ф. Малінгудіса⁹⁰, які вважають, що болгарським повстанцям допомагали лише кумани-половці, відомий російський візантист Г. Літаврін прийшов до беззаперечного висновку, що “*восени 1186 р. у критичний момент розвитку повстання ... військово підтримку повсталим разом з половцями надали руські*”⁹¹.

Цілий ряд дослідників, особливо румунських, дотримуються версії “волоського” походження Асенів⁹². Активна участь волохів у цьому повстанні безсумнівна⁹³. Територія Бирладсько-Дністровської волості мала змішане слов’янське і волоське населення, тоді як у самій Болгарії присутність волоських масивів не доведена, що і змусило болгарських істориків сумніватися в ролі волохів у повстанні Асенів⁹⁴.

Новий василевс Ісаак Ангел відразу ж вирішив придушити повстання болгар з двох боків. Угоду з Угорщиною було скріплено шлюбом василевса з юною Маргаритою, дочкою Бели III. Угорський король зайняв ворожу позицію щодо болгарських повстанців та їх союзників. Картина безпосередньої участі галицьких військ у болгаро-дунайській кампанії 1186–1187 рр., як звернув увагу М. Тіхоміров, розгорнута автором “Слова”. Читаємо, що Ярослав “*заступив королю шлях, замкнув Дунаю ворота*”. Це явне свідчення блокади проходів у Болгарію. Замкнути Дунаю ворота найкраще було в районі Залізних воріт, в ущелині, де Дунай, затиснутий відрогами Трансільванських Альп і, підступаючими до них з другого боку, горами Магоча. Тоді й фраза “*меча бремени чрез облаки*” означала певний реальний факт, спогади про який могли оживити у сучасників картину переправи катапулт і пороків, які разом з лучниками могли “замкнути” Залізні ворота⁹⁵. Саме цей епізод міг зіграти вирішальну роль у ході болгаро-візантійської війни. Удар угорських військ в спину болгарським повстанцям міг змінити хід подій або, навіть, привести до повної поразки Асенів.

“*...рища тропу Траяню чрез поля на гори*” – також ремінісценія болгарської війни⁹⁶. За Д. Ангеловим, “Троянів прохід” – гірський прохід від Пловдива, званий пізніше Василицею, добре відомий у болгаро-візантійських війнах XII–XIV ст.⁹⁷ Саме боротьба в горах та гірських проходах приносила найбільші невдачі візантійцям. Вперті бої в районі круч Гема у 1187 р. проходили за участі тих, *що походять з Вордони, які сміються з смерті, гілки тавроскіфів*⁹⁸, тобто галицької допомоги.

Ярослав Осмомисл і справді “*підпер гори Угорські своїми залізними полками*”. Як свідчать дослідження львівського археолога М. Рожка⁹⁹, карпатська лінія оборони була неприступною і тому пізніші походи угорського війська на Галич відбувалися в її обхід через Сянок і Перемишль.

Отже, можна стверджувати, що саме позиція галицького князя Ярослава Володимировича і його безпосередня допомога болгарським повстанцям у найскрутніші моменти змусила Ангелів визнати незалежність Болгарської держави. Постійна половецька допомога болгарським повстанцям, очевидно, пропускала через підконтрольні Галицькому князівству території Нижнього Подністров'я і Нижнього Подунав'я.

Помираючи, Ярослав заповів Галич Олегу, а Володимирі залишив лише Перемишль, примусивши і синів, і бояр скласти присягу, яка була тут же порушена. Приймаючи назад сина Володимира, він не допускав його до державних справ, але й не став заважати, коли той відкрито почав жити з одною попадею, муж якої був живий. Правда, його розсердило, коли у 1187 р. за сина Володимира від цієї попаді – Василька волинський князь Роман Мстиславич видав свою доньку. Він хотів бачити сильну Галицьку державу в руках у Олега Ярославича¹⁰⁰.

Ярослав Осмомисл помер в Галичі, де і був похований. Прізвисько “Осмомисл” свідчить про велику оцінку мудрості князя сучасниками. Останки Ярослава Осмомисла, знайдені при розкопках Успенського собору в Галичі Я. Пастернаком, вважались втраченими. Недавно, вони були віднайдені в крипті собору св. Юрія у Львові, де їх заховав Я. Пастернак, стараннями львівських археологів Р. Сулика, Ю. Лукомського, М. Бандрівського та ін. Чи саркофаг, знайдений Я. Пастернаком, належав Ярославу Осмомислу? Твердої впевненості немає, хоча ймовірність дуже велика. За цими останками була здійснена спроба реставрації обличчя князя. Ця спроба С. Горбенка та його методологія, на мій погляд, виглядають переконливими¹⁰¹.

У 1149 р. Ярослав Володимирович одружився з Ольгою (+4.07.1181), дочкою суздальського князя Юрія Довгорукого, який боровся за київський престол¹⁰². Фактично шлюб розпався близько 1165 р. Коханка князя Анастасія з Чагрович згинула у 1171 р.¹⁰³

15/9/5/3/2/1. МАРІЯ–АНАСТАСІЯ [?] ВОЛОДИМИРІВНА

За Длугошем, у 1151 р. Володимирко видав свою дочку Анастасію за краківського князя Болеслава Кучерявого. Анастасія народила двох синів – Болеслава (*1156) та Лешка (*1158). Коли вона померла, Болеслав не захотів знову одружуватися і залишився вдівцем¹⁰⁴. Однак добре відомо, що Болеслав Кучерявий був одружений двічі. Першою його дружиною була Верхуслава, дочка Всеволода Мстиславича, внучка Мстислава Володимировича. Цей шлюб відбувся у 1137 р., востаннє вона згадана у документі 15.04.1148 р., але син Болеслав народився від неї. Другу ж дружину краківського князя звали Марією¹⁰⁵. Е. Перфецький¹⁰⁶ та Ю. Лимонов¹⁰⁷ бачили в повідомленні Длугоша сліди втраченого перемишльського кодексу і повністю довіряли цим свідченням. В. Пашуто відкинув цю гіпотезу як малоімовірну¹⁰⁸.

Однак події 1151 р. підтверджують можливість такого союзу. В умовах волинсько-угорського альянсу, невдач і пасивності непопулярного в Києві Юрія Довгорукого, Володимирко Володаревич гарячково шукав союзників в Польщі. Точні дати народження Болеслава Болеславовича та його сестри, матір'ю яких була Верхуслава, невідомі. Ці дати мали б бути близькими до дати шлюбу Верхуслави. Отже, ймовірність шлюбу Марії і Болеслава досить висока. Можливо, тому польські війська не допомагали Ізяславу Мстиславичу проти Володимирка у 1153 р.

16/9/5/3/2/1. NN ВОЛОДИМИРІВНА [?]

За Длугошем, після весілля Анастасії відбулося весілля другої дочки Володимирка Володаревича Євдокії з братом Болеслава – Мешком Старим. Незабаром вона померла, не залишивши потомства чоловічої статі¹⁰⁹. Однак тут явна помилка: між 1151 та 1154 рр. Мешко Старий одружився з Євдокією, дочкою Ізяслава Мстиславича, з якою мав трьох синів. Можливо, що дочка Володимирка була видана за Мешка і померла відразу після весілля, або ж її мужем був Генріх (+18.11.1166), брат Мешка, в якого не було потомства¹¹⁰.

17/12/6/3/2/1. ІВАН РОСТИСЛАВИЧ БИРЛАДНИК (+ 1161)

Помер в 1161 р. у Фессалоніках¹¹¹. Князь звенигород-дністровський (до 1134–1146), галицький (1146), бирлад-дністровський (1158–1159).

Був сином Ростислава–Григорія Васильковича, по смерті якого отримав від дядька Ігоря Васильковича уділ з центром у Звенигороді на Дністрі¹¹².

Відома грамота князя Івана Ростиславича месемврійським купцям від 20.05.1134 р., де згадуються його володіння в Пониззі Дністра та Дунаю, в числі яких Малий Галич (Галац), Бирлад і Текуч¹¹³.

Автентичність грамоти князя Івана Ростиславича визнавали П. Голубовський¹¹⁴, М. Дашкевич¹¹⁵, М. Грушевський¹¹⁶, П. Мутафчієв¹¹⁷, В. Пашуто¹¹⁸, О. Насонов¹¹⁹, М. Левченко¹²⁰, А. Фроловський¹²¹, О. Зимін¹²², В. Потін¹²³, М. Брайчевський¹²⁴, Р. Рабінович¹²⁵, Л. Войтович¹²⁶ та О. Майоров¹²⁷. Прихильники версії щодо фальсифікату поважних аргументів не висунули (І. Богдан¹²⁸, О. Соболевський¹²⁹, П. Панаїтеску¹³⁰, М. Мохов¹³¹, М. Котляр¹³², П. Павлов¹³³, В. Спінеї¹³⁴, С. Каштанов¹³⁵, Б. Перхавко¹³⁶). Як справедливо зазначив Р.А.Рабінович, всі вони, починаючи з І. Богдана, наперед виходили з постулату, що звенигородський князь Іван Ростиславич не міг володіти Бирладом і Пониззям Дністра та Пруту¹³⁷. Чи надійно обґрунтований цей постулат?

Грамоту вперше ввів у науковий обіг відомий румунський історик і філолог-славист Богдан Петричейку Хаждеу (1836–1907). Оригінал і первинна копія грамоти втрачені ще у ХІХ ст. Противникові автентичності грамоти відному лінгвістові О. Соболевському вдалося довести лише те, що текст грамоти написаний в орфографічних і лінгвістичних традиціях молдовських і болгарських документів ХІV–ХV ст.¹³⁸. Варто зауважити, що болгарських документів ХІІ–ХІІІ ст. у розпорядженні дослідника не було, а подібні молдовські документи в цей період просто не існували. Висновок О. Соболевського лише дозволяє говорити, що до Б. П. Хаждеу потрапив список з грамоти, виготовлений у ХІV–ХV ст., або ж фальсифікат, зроблений в цей період, при фабрикації якого були використані достовірні джерела і відомості. Необхідністю переписки грамоти в “молдовські” часи було намагання продовжити традицію торговельних пільг для деяких міст, як вірно зауважив Р. Рабінович¹³⁹. Та для подібної фабрикації потрібно було мати під рукою достовірні документи. Хто міг в Молдові у ХІV–ХV ст. знати про князя Івана Ростиславича?

Найбільш дошкульним місцем грамоти противники її автентичності вважають фразу “*князь Бирладський від стола Галицького*”. Якщо вважати Івана Ростиславича сином перемишльського князя Ростислава Володаревича і звенигородським князем, столиця якого знаходилася у Звенигороді на Білці на території Володаревичів (як це робили більшість дослідників кінця ХІХ – останньої чверті ХХ ст.) , то ця фраза справді виглядає позбавленою змісту. Адже за рішенням Любецького снему 1097 р. Володар Ростиславич та його нащадки отримали західну частину пізнішої Галицької землі з Перемишлем, а Василько Ростиславич – східну з Теревовлею. Однак Іван Ростиславич був сином теревовельського князя Ростислава-Григорія Васильковича і володів Звенигородом, що знаходився у Теревовельському князівстві¹⁴⁰.

Л. Махновець вважав, що столицею першого уділу Івана Бирладника міг бути Звенигород на лівому березі Стрипи, лівої притоки Дністра, городище якого збереглося біля сучасного с. Звенигорода Бучацького р-ну Тернопільської області, або ж Звенигород на лівому березі Дністра біля правого берега ріки Дзвенячки, городище якого збереглося поблизу нинішнього с. Дзвенигорода Борщівського р-ну Тернопільської обл.¹⁴¹.

У тому ж районі між впадінням Серету та Збручу, трохи ближче до першого, на високому мисі на околиці с. Більче-Золоте того ж Борщівського р-ну знаходиться ще одне велике городище ХІ–ХІІІ ст., біля якого було селище (знищене котлованом) та могильник. З напільного боку городище півколом захищене трьома рядами валів та ровів. Тут знайдено енкалпійон із зображенням чотирьох євангелістів по кутах, бронзовий браслет, застібку, срібну пряжку, багато залізних ножів, сокирок та наконечників стріл, два уламки скляних браслетів, уламки посуду. Спеціальних розкопок не проводилося, лише закладалися розвідувальні шурфи¹⁴².

Ще один Звенигород, за переказами, знаходився за Збручем на городищі в урочищі Княже Замчисько поблизу с. Гольнищева Чемерівецького р-ну Хмельницької обл. Вали городища збереглися на висоту 6 м, частина урочища носить назву Дівечі і там, за переказами, був жіночий монастир.

В котрому із Звенигородів була столиця уділу князя Івана Бирладника? Судячи з опису бойових дій 1144 р.¹⁴³, коли київське та галицьке війська рушили до Звенигорода, йдучи берегами Серету і стали біля міста, розділені рікою¹⁴⁴ (що виключає Звенигород на Білці, який знаходиться нині у Пустомитівському р-ні Львівської обл.), це місто знаходилося ближче до впадіння Серету у Дністер. Найкраще підходить городище біля с. Більче-Золоте Борщівського р-ну. Розміри тутешнього городища та знахідки на ньому під час звичайних археологічних розвідок, дозволяють припускати можливу наявність саме тут столиці уділу Івана Бирладника. Та розв’язання цієї проблеми потребує подальших археологічних досліджень.

Теребовельський князь міг виділити своєму синові уділ з центром у Звенигороді на Дністрі, куди ввійшло все Пониззя Дністра та Пруту аж до Дунаю. Після смерті брата Ростислава Ігор приєднав його частку, а звенигородський князь залишився його васалом (звідси і формула “князь Бирладський від стола Галицького”). Навіть, якби грамота від 20.05.1134 р. була датована 1144 р., як вважав М. Грушевський (що більш ніж сумнівно), то це могло би означати лише, що після того як Володимирко захопив галицьку і теребовельську частки, його племінник залишився васалом тепер вже князя всієї Галицької землі.

Згаданий географ XII ст. Абу Абдаллах Мухаммед ібн Мухаммед ал-Ідрізі у “Розвагах втомленого в подорожах по областях” в країні ар-Русийя в числі восьми відомих йому міст називає Раміслі [Перемишль] та Галісія [Галич]¹⁴⁵. Ще А. Петрушевич ототожнив Галісію ал-Ідрізі, виходячи з опису сицилійського географа, з Галичем на Дунаї¹⁴⁶.

Територія Нижнього Подунав'я, Подністров'я і Попруття як частина Русі згадується і в такій цікавій пам'ятці, як “Список руських городів дальніх і ближніх”¹⁴⁷. Первісний варіант цього списку був укладений ще на початку XIII ст., а остаточний варіант пам'ятки сформований у 1375–1381 рр.¹⁴⁸ (але не пізніше 1409 р.)¹⁴⁹. Тут розміщені такі міста як Дичин, Кілія, Білгород, Яський торг, Романів торг, Немеч, Сучава, Серет та інші. Дичин (Дцин) як місто, куди відійшли бирладники після нападу на Олешшя, згаданий у Іпатіївському літописі¹⁵⁰. Як Дисина це місто згадано ал-Ідрісі¹⁵¹ (суперечка навколо деяких розходжень джерела успішно, на мій погляд, вирішена А.Плахонінін¹⁵²). Яський торг, згаданий вперше під 1412 р. у валашській грамоті та у польського хроніста Я. Длугоша, пов'язаний з аланами-ясами, які з'явилися у цьому регіоні з середини XIII ст. після походу Бату¹⁵³. Нині це м. Ясси в Румунії.

Археологічні знахідки в дельті Дунаю, зокрема у Діногетії поблизу Галаца (Малого Галича), містять елементи руської матеріальної культури і датуються широким діапазоном X–XII ст.¹⁵⁴.

Що ж стосується локалізації самого Бирлада (місто Бирлад на р. Бирлад поблизу Дунаю, на думку румунських археологів, має слабкі шари XII–XIII ст., в яких відсутні давньоруські матеріали¹⁵⁵), то залишаючи в стороні тенденційність висновків румунських археологів та поверховий характер самих розкопок, та беручи до уваги доволі чисельну наявність виробів давньоруського походження (шиферних пряслиць, лунниць, колтів, металевих браслетів, скляних пернів і браслетів, янтарних бус, енкалпціонів, нашійних хрестиків, керамічних яєць-писанок¹⁵⁶), враховуючи дані топоніміки, лінгвістики і писемних джерел, можна погодитися з версією Р. Рабиновича, що літописний Бирлад (“Ескі-Бирлад” – “Старий Бирлад”) знаходився на березі Дунаю в Добруджі поблизу сучасного Хіршова¹⁵⁷.

Про давню належність цих територій до Галицької землі свідчить і ряд інших аргументів, зокрема топонімічних¹⁵⁸, а також включення вірменських парафій у Сереті, Сочаві (Сучаві) та Молдові до львівської вірменської єпископії у кондаку від 13.08.1388 р. католика Теодороса II, із згадкою про Львів, як “найблагословеннішу, що охороняється Богом, столицю, славу матір міст християнських королів”, що відбиває часи Галицько-Волинської держави¹⁵⁹. Зрештою давні молдовські грамоти писані староукраїнською мовою, а молдовські літописи – церковнослов'янською (аж до реформи господаря Василя Лупу у 1636 р. ця мова залишалася офіційною). Якщо слов'янську церковну номенклатуру (поп, вечерня, утренья і т.д.) у румунській церкві ще можна пояснити давньоболгарськими впливами на цей регіон¹⁶⁰, то використання мови в діловодстві нічим окрім давньої і довгої політичної належності Нижнього Подністров'я і Попруття до Галицького князівства пояснити не вдасться.

Візантія, зацікавлена у прикритті дунайських земель силами галицьких князів, могла сприяти розгортанню діяльності звенигород-дністровського князя, також зацікавленого у розвитку тамтешніх міст Бирладі, Текуча та Малого Галича, в першу чергу останнього, стимулюючи купців з візантійської Месемврії до торгівлі з цими центрами в Нижньому Подунав'ї.

Прогнаний Володимирком Володаревичем зі своїх земель, Іван Ростиславич став ізгоєм і шукав підтримки в різних землях. Так у 1165 р. під час переговорів імператора Фрідріха I Барбароси з угорцями у Відні чеський король Владислав II (1158–1173) “відрекомендував когось з руських князків (regulis Ruthenorum), якого й привів до підлеглості йому”¹⁶¹ (мало вірогідно аби цим васалом германського імператора міг стати сам Ярослав Осмомисл чи хтось з волинських князів¹⁶², “князьком” німецький хроніст назвав скоріше всього безгаланного Івана Ростиславича). Згодом він перетворився на іграшку в руках потужних князів, які використовували його права на Галицьку спадщину, щоб впливати на галицького князя Ярослава Осмомисла. Щоб якимось допомогти Ізяславу Давидовичу, який втратив через нього Київ, Іван Бирладник захопив Олешшя. Але з Києва проти нього послали флотілію на чолі з Георгієм Нестеровичем та Якуном. Воєводи Ростислава Мстиславича переслідували Івана Берладника аж до Дчина [Дечин на Дунаї]. Тут князь був змушений здатись візантійським властям. Але і у Візантії

Івана Бирладника дістала довга рука галицького князя. Колишній звенигородський князь був отруєний у Фессалоніках.

XI

18/14/9/5/3/2/1. ЄВФРОСИНІЯ ЯРОСЛАВНА

Так реконструюється за Р. Зотовим ім'я Ярославни, героїні “Слова”, дружини сіверського князя Ігоря Святославича¹⁶³. Автор “Слова” добре знав свою героїню, її палкий темперамент. “...прибіг в Новгород селянин того села і сказав княгині, що Ігор приїхав і хоча довго тому не вірили, але княгиня не могла більше витерпіти, відразу ж сівши на коня, поїхала до нього”, – так описує, на підставі втраченого джерела, В. Татищев зустріч Ярославни з Ігорем після його повернення з половецького полону. Цікаво також, що дочка галицького князя згадує Дунай як рідну ріку¹⁶⁴.

19/14/9/5/3/2/1. NN ЯРОСЛАВНА (+ після 1167)

У 1167 р. була заручена з угорським принцом Белою, майбутнім королем Белою III. Шлюб цей не відбувся і, вірогідно, Ярославна була видана за Мстислава Ростиславича з смоленської гілки Мономаховичів (+13.06.1180). Їх син Мстислав Удатний після вигаснення Першої галицької династії претендував на Галицьку спадщину. Позаяк його претензії були визнані всіма, немає сумніву, що його матір'ю була Ярославна¹⁶⁵.

Велика вірогідність, що саркофаг неznаної князівни, знайдений при розкопках Успенського собору в Галичі, належав саме їй, а не іншій, незнаній з джерел, дочці Ярослава Осмомисла¹⁶⁶.

20/14/9/5/3/2/1. ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВИЧ (+ 1199)

Помер у 1199 р.¹⁶⁷. Князь галицький (1187–1188, 1190–1199). За В. Татищевим, “князь Володимир охотник був великий до пиття і потім не міг про розпорядок земський радити і творити. По смерті же княгині его Святославлеї доньки, взяв собі жінку у попа, з котрою родив два сина...”¹⁶⁸.

Безхарактерний, з ранніх літ усунений батьком від державних справ, Володимир вже у 1170 р. шукав щастя на Волині, обіцяючи за допомогу повернути всі землі, захоплені свого часу його дідом Володимирком Володаревичем. У 1173 р. він втік з матір'ю до Польщі, пізніше виїхав у Луцьк, звідки перед загрозою походу війська Ярослава Осмомисла мусив втікати спочатку в Торчеськ до Михайла Юрійовича, а потім – у Чернігів. У 1184 р. шукав притулку то у Романа Мстиславича та Інгваря Ярославича на Волині, то у турівського князя Святополка Ярославича чи смоленського князя Давида Ростиславича та суздальського князя Всеволода Велике Гніздо. І лише свояк Ігор Святославич прийняв його в Новгороді-Сіверському.

За заповітом батька отримав Перемишль. Галицькі бояри посадили його в столиці, прогнавши Олега Ярославича. Незумівши утриматись у Галичі, Володимир Ярославич звернувся до угорського короля Бели III. Угорці зайняли Галич, а нікчемного князя з коханкою та дітьми відвезли в Буду. Тут Володимир зумів проявити неабияку відвагу. На мотузці він спустився з високої вежі і втік з Будаїського замку.

Германський імператор Фрідріх Барбаросса прийняв його, виступаючи в хрестовий похід. Володимир Ярославич негайно склав васальну присягу та зобов'язався щороку сплачувати трибут в розмірі 2 тис. срібних гривен. Швидка загибель імператора звільнила Галицьке князівство від наслідків цієї васальної залежності. Фрідріх примусив лише поляків допомогти Володимирові повернутись в Галич. Сприяла цьому і поведінка угорців у Галичі, які встигли налаштувати проти себе всі верстви населення. Здобувши Галич, Володимир тут же написав до суздальського князя Всеволода Велике Гніздо: “Батьку і пане! Утримай Галич піді мною, а я Божий і твій зі всім Галичем і в твоїй волі завжди”. Через швидку зміну політичної кон'юктури і ця васальна присяга не мала наслідків для Галицького князівства.

Ряд дослідників вважають Володимира Ярославича автором “Слова о полку Ігоревім”¹⁶⁹.

У 1167 р. батько одружив його з Болеславою, дочкою чернігівського князя Святослава Всеволодовича, який згодом став київським князем¹⁷⁰. Болеслава померла до початку 80-х рр. У 1188 р. згадується попадя, з якою жив князь¹⁷¹, але ще до цього за їх сина Роман Мстиславич видав свою дочку, тобто їх зв'язок почався значно раніше, десь невдовзі після шлюбу.

21/14/9/5/3/2/1. ВИШЕСЛАВА ЯРОСЛАВНА

Після 1187 р. видала за познанського і калішського князя Одона (1141/49–20.04.1194), старшого сина Мешка Старого¹⁷².

22/14/9/5/3/2/1. ОЛЕГ ЯРОСЛАВИЧ (+ 1187)

Помер у 1187 р.¹⁷³. Син Ярослава Осмомисла і Насті з Чагрович (“Настас’їч”). Князь галицький (1187).

За заповітом батька отримав Галич. Легітимності його прав ніхто не заперечував. Але бояри, винні у загибелі його матері, побоювалися розправи. Тому, при другій спробі утвердитися на галицькому престолі, Олег був отруєний.

Перший раз Олег не зміг втриматись у Галичі і шукав допомоги в Овручі при дворі Рюрика Ростиславича та в Кракові при дворі Казимира II. Останній надав йому допомогу. Певна частина бояр теж встала на його сторону. Володимир Ярославич з белзьким князем Всеволодом Мстиславичем виступили йому назустріч, однак зазнали поразки. Володимир втік в Угорщину, а Олег вступив у Галич.

23/17/12/6/3/2/1. РОСТИСЛАВ ІВАНОВИЧ (+ 1189)

Помер у 1189 р.¹⁷⁴ Пораним потрапив у полон до угорців при спробі оволодіти Галичем і був отруєний ними, оскільки його претензії на Галицьку спадщину були найбільш легітимними. Його, можливо, поховали у монастирській церкві св. Івана Хрестителя в Галичі¹⁷⁵.

Жив ізгоєм при дворі Давида Ростиславича в Смоленську. Коли угорці захопили Галич, з невеликою дружиною прибув у дідівську землю. Прикордонні міста визнали його князем. Але у битві за Галич дружина його була розбита, а сам князь пораним потрапив в полон. Боячись, що галичани, яким сподобалась мужність цього князя, його визволять, угорці приклали до ран отруту і цим прискорили смерть Ростислава.

XII

24/20/14/9/5/3/2/1. ВАСИЛЬКО ВОЛОДИМИРОВИЧ (+ після 1218?)

Бастард, син Володимира Ярославича від попаді. У 1187 р., ще за життя Ярослава Осмомисла, одружився з Феодорою, дочкою волинського князя Романа Мстиславича. Розлучився з нею, коли Роман захопив Галич. Разом з батьком у 1188 р. був вивезений в Угорщину, де залишався закладником. У документі 1218 р. згадуються він і його молодший брат. Напевно, угорці тримали їх як можливих галицьких претендентів¹⁷⁶. І. Шараневич та М. Грушевський вважали, що дата документа помилкова, і він стосується Василька і Володаря, інші дослідники також сумніваються, що мова йде про синів Володимира від попаді, вважаючи, що в документі згадуються Володимирко Володаревич і його двоюрідні брати Васильковичі¹⁷⁷. Питання залишається дискусійним.

25/20/14/9/5/3/2/1. ВОЛОДИМИР-ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ (+ після 1218?)

Бастард, син Володимира Ярославича від попаді. Чи дійсно саме він разом з братом згаданий у документі 1218 р. як галицький претендент в еміграції в Угорщині? Як і цілий ряд інших дискусійних питань з історії Першої Галицької династії, ця проблема потребує подальших досліджень.

Примітки:

¹ Карамзин Н. М. История государства Российского. – Т. 2–3. – Москва, 1991. – С. 60, 62–63, 66, 74–79, 80, 82, 88, 91, 97–98, 105–106, 114–115, 117–118, 121–124, 129–132, 143–149, 153–160, 168, 170, 173, 177, 180, 185–186, 358, 365, 366, 394–397, 407, 412, 426, 464–465, 476, 649–651.

² Карамзин Н. М. История государства Российского. – Кн. 4 (Ключ П. Строева). – Санкт-Петербург, 1844. – Москва, 1988.

³ Зубрицкий Д. И. История древнего Галичско-Русского княжества. – Ч. 1 (С приложением родословной картины). – Львов, 1852.

⁴ Шараневич И. И. История Галицкой и Владимирской Руси до 1453 г. – Львов, 1863.

⁵ Грушевський М. Історія України–Руси. – Т. 2. – Київ, 1992. – С. 72–75, 90–95, 142, 183, 407–504, 569–573, 589.

⁶ Баумгартен Н. А. Первая галицкая династия // Летопись Историко-Родословного Общества. – Т. 3. – Москва, 1907. – С. 1–48.

⁷ Войтович Л. Генеалогія династії Рюриковичів. – Київ, 1990. – С. 27–37; Його ж. Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів. – Київ, 1992. – С. 28–35; Його ж. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. – Львів, 1996. – С. 58–61, табл. 4; Його ж. Князівські династії Східної Європи (кінець IX–початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль. – Львів, 2000. – С. 145–154; Його ж. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 305–306, 322–351; Його ж. Князь Іван Бирладник: загадка походження // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Вип. 5. – Львів, 2006. – С. 7–15.

- ⁸ Войтович Л. Княжа доба на Русі. – С. 256–270.
- ⁹ ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 146; – Т. 2. – Стб. 133.
- ¹⁰ ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 160; – Т. 2. – Стб. 149; – Т. 9. – С. 85.
- ¹¹ *Annales Stadenses* / Ed. J.M.Lappenberg // *Monumenta Germaniae Historica*. – Т. 16. – 1859. – P. 319; *Incerti auctoris Historia Archiepiscoporum Bremenoim (–1414)* / Ed. E.Lindenberg // *Scriptores rerum Germanicarum septentrionalium. – Fracofurti*, 1609. – P. 99–10.
- ¹² Баумгартен Н.А. Ода Штаденская, внучатая племянница папы Льва IX – невестка Ярослава Мудрого // *Благовест*. – N 1. – Париж, 1930. – С. 95–102.
- ¹³ Каштанов С.М. Была ли Ода Штаденская женой великого князя Святослава Ярославича? // *Восточная Европа в древности и средневековье: Древняя Русь в системе этнополитических и культурных связей. Чтения памяти член-корреспондента АН СССР В.Т.Пашуто*. Москва, 18–20 апреля 1994 г. Тезисы докладов. – Москва, 1994. – С.16–19.
- ¹⁴ Татищев В.Н. *История Российская*. – Т.2. – Москва, 1962. – С.78.
- ¹⁵ ПСРЛ. – Т.1. – Стб.166; Т.2. – Стб.155.
- ¹⁶ *Chronici Hungarici composition saeculi XIV (–1334)* / Ed. A.Domanovszky // *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* / Ed. E.Szentpetery. – Т.1. – Budapestini, 1937. – P.423.
- ¹⁷ Войтович Л. Битва під Перемишлем у 1099 р. // *Український альманах*. 1999 рік / Відп. ред. С.Заброварний. – Варшава, 1999. – С.105–110.
- ¹⁸ ПСРЛ. – Т.2. – Стб. 278; Т.7. – С.6; Т.15. – С.182.
- ¹⁹ Баумгартен Н. А. Первая галицкая династия // *Летопись историко-родословного об-ва*. – Т. 3. – Москва, 1907. – С. 1–48.
- ²⁰ ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 293; Т. 2. – Стб. 288–289.
- ²¹ Купчинський О. Літописні географічні назви “Микулин” і “Рожне поле” та їх історична територія у XI–XIII століттях // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. – Т. 15. CONFRATERNITAS. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – Львів, 2006–2007. – С. 82–89.
- ²² Грушевський М. *Історія України-Руси*. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 69–73, 95–100, 112–115, 122, 395, 409–418; Войтович Л. Битва під Перемишлем у 1099 р. – С. 105–110.
- ²³ Баумгартен Н. А. Первая галицкая династия., – С. 6.
- ²⁴ ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 293; – Т. 2. – Стб. 288.
- ²⁵ Анна Комнена. *Алексиада*. – Москва, 1965. – С. 237.
- ²⁶ Васильевский В. *Византия и печенеги* // *Васильевский В. Труды*. – Т. 1. – Санкт-Петербург, 1908. – С. 101.
- ²⁷ Грушевський М. *Історія України-Руси*. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 72–77, 90–101, 112–115, 122, 364, 376, 390–395, 400, 409–418; Перфецький Е. *Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хронік Яна Длугоша* // *Записки НТШ*. – Т. 147. – 1927; Приселков М. Д. *История русского летописания*. – Москва, 1940. – С. 42–44.
- ²⁸ Татищев В.Н. *История Российская*. – Т. 3. – С. 137–138, 158.
- ²⁹ Крип’якевич І. *Галицько-Волинське князівство*. – Львів, 1999. – С. 96; Грабовецький В. В. *Звенигород*. – Львів, 1959. – С. 18–20.
- ³⁰ Баумгартен М. А. *Родословные отрывки* // *Летопись историко-родословного об-ва в Москве*. – Вып. 4 (16). – 1908. – С. 6–7.
- ³¹ Там само. – Вып. 5 (17). – 1909. – С. 11; *Acta et diplomata graeca medis sevi sacra et profana collecta* / Ed. F.Miklosich, J. Muller. – Т. 5. – Vindobonae, 1886. – P. 375 [Кіннам, 115.18–19].
- ³² Литаврин Г. Г. *Русь и Византия в XII веке* // *Литаврин Г.Г. Византия и славяне*. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 505–506.
- ³³ Пашуто В. Т. *Внешняя политика Древней Руси*. – С. 195–196; *Про знання мови див.: Niceta Choniata. De Manuele Comneno*. – Lib. 4. – Cap. 2. – S. 172–173.
- ³⁴ Бибииков М. В. *Византийский историк Иоанн Киннам о Руси и народах Восточной Европы. Тексты, перевод, комментарий*. – Москва, 1977. – С. 66.
- ³⁵ *История Никиты Хониата* // *Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии*. – Т. 1. – Санкт-Петербург, 1860. – С. 420.
- ³⁶ Бибииков М. В. *Византийский историк Иоанн Киннам*. – С. 66–67.
- ³⁷ Войтович Л. Княжа доба на Русі. – С. 343.
- ³⁸ Успенский Ф. И. *История Византийской империи*. – Т. 4. – Москва, 2002. – С. 353–377.
- ³⁹ ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 340; Т. 2. – Стб. 463; Т. 7. – С. 60; Т. 9. – С. 196; Т. 15. – С. 221.
- ⁴⁰ Головка О. Князь Володимирко Володаревич, перший володар об’єднаного Галицького князівства // *Миколаївщина. Збірник наукових статей* / Відпов. ред. Л. Войтович. – Т. 3. – Львів, 2006. – С. 79–94.
- ⁴¹ Грушевський М. *Історія України-Руси*. – Т. 2. – Київ, 1992. – С. 123.
- ⁴² Бибииков М. В. *Византийский историк Иоанн Киннам*. – С.66–67.

- ⁴³ Кіннам, 115.18–19; Siarczyński F. Dzieje księstwa niegdyś Przemyślskiego // Czasopism naukowy Biblioteki im. Ossolińskich. – 1828. – N2/3; Zubrzycki D. Rys do historii narodu ruskiego w Galicji i hierarchii cerkiewnej w temże krolestwie. – Lwów, 1837; Смирнов С. Судьбы Червонной или Галицкой Руси до воссоединения ея с Польшей 1387 г. – Москва, 1860; Bielowski A. Królestwo Galicji (o starem księstwie Halickiem) // Biblioteka Ossolińskich. – 1860. – Т. 1; Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 122–123, 142–144, 151–153, 162–175, 443–454, 474, 480; Ратич О. О., Нудьга Г. Л. Західноукраїнські землі в епоху Київської Русі та в період феодальної роздробленості // Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 44–64; Бибииков М. В. Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII–XIII вв.) // Древнейшие государства на территории СССР. Мат. и исслед. 1980 г. – Москва, 1981. – С. 76.
- ⁴⁴ Bołşacov-Ghimpu A.A. La localization de la cité Byzantine de Demnitzikos // Revue de etudes Sud – Est Européens. – Vol. 5. – N 3–4. – 1967. – P. 543.
- ⁴⁵ Ioannis Cinnami Epitome rerum... / Rec. E. Meineke. – Bonnae, 1836. – P.115.18–19.
- ⁴⁶ Татищев В. Н. История Российская. – Т. 2. – С. 232.
- ⁴⁷ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 276.
- ⁴⁸ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 308.
- ⁴⁹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 122–123, 417–419; Баумгартен М. А. Родословные отрывки. – С. 7–8; Ратич О. О., Нудьга Г. Л. Західноукраїнські землі в епоху Київської Русі та в період феодальної роздробленості. – С. 44–64.
- ⁵⁰ Лукомський Ю. Невідомі церкви на Подолі княжого Галича // Записки НТШ. – Т. 235. – 1998. – С. 572, 590–591.
- ⁵¹ Баумгартен М. А. Родословные отрывки. – С. 6–7.
- ⁵² Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 122–123, 417–419; Баумгартен М. А. Родословные отрывки. – С. 7–8.
- ⁵³ Fontes Rerum Bohemiarum. – Т. 2. – Praha, 1874. – P. 215.
- ⁵⁴ Войтович Л., Целуйко О. Правлячі династії Європи. – Біла Церква, 2008. – С. 325–326.
- ⁵⁵ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 656; Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. – Москва, 1963. – С. 203.
- ⁵⁶ Рыбаков Б. А. Русские летописцы и автор “Слова о полку Игореве”. – Москва, 1972.
- ⁵⁷ Горбенко С. О. Ярослав Осмомисл. Реконструкція антропологічна та історична. – Львів-Винники, 1996.
- ⁵⁸ Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. – Москва, 1968. – С. 115–116; Бубенок О. Б. Ясы и бродники в степях Восточной Европы (VI – начало XIII вв.). – Киев, 1997.
- ⁵⁹ Котляр М. Ф. Кто такі бродники // Український історичний журнал. – 1969. – № 5.
- ⁶⁰ Тихомиров М. Н. Крестьянские и городские восстания на Руси XI–XIII вв. // Тихомиров М. Н. Древняя Русь. – Москва, 1973. – С. 181.
- ⁶¹ Мавродин В. В. Очерки по истории феодальной Руси. – Ленинград, 1949. – С. 179–191.
- ⁶² Литаврин Г. Г. Русь и Византия в XII веке // Литаврин Г. Г. Византия и славяне. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 507.
- ⁶³ Бибииков М. В. Византийский историк Иоанн Киннам. – С. 66–67.
- ⁶⁴ Войтович Л. Княжа доба на Русі. – С. 343.
- ⁶⁵ Там само. – С. 349.
- ⁶⁶ Мошин В. Русские на Афоне и русско-византийские отношения в XI–XII вв // Byzantinoslavica. – Т. 11. – 1950. – S. 32–60.
- ⁶⁷ Miklosich F., Müller J. Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. – Bd.3. – Vindobonae, 1865. – P. 35.26–34.
- ⁶⁸ Бибииков М. В. Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII–XIII вв.) // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1980 г. – Москва, 1981. – С. 76.
- ⁶⁹ Choniatae Nicetae. Historia / Rec. I.A. van Dieten. – Berolini, 1975. – P.247; Ioannis Cinnami Epitome rerum... – P. 267; Из хроники Михаила Сирийца // Письменные памятники Востока. – Москва, 1984. – С. 83; Lilie R.-J. Die Schlacht von Myriokephalon (1176): Auswirkungen auf das byzantinische Reich in ausgehenden 12. Jahrhundert // Revue des Etudes Byzantines. – Т. 35. – 1977. – P. 257–275.
- ⁷⁰ Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. – С. 636.
- ⁷¹ Бибииков М. В. Русь в византийских памятниках ... – С. 168.
- ⁷² Welt der Slaven. – N 22. – 1977. – S. 86–88.
- ⁷³ Матузова В. И. Английские средневековые источники IX–XIII вв. Тексты, перевод, комментарий. – Москва, 1979. – С. 74, 76–77, 83–85, 91.
- ⁷⁴ Рыбаков Б. А. Русские земли по карте Идриси 1154 г. // Краткие Сообщения Ин-та Истории Материальной Культуры. – Вып. 43. – 1952.

- ⁷⁵ Войтович Л. Кілька реплік з приводу дискусії про автентичність “Слова о полку Ігоревім” // Україна в Центрально-Східній Європі. – Вип. 6. – Київ, 2006. – С. 595–608; Його ж. К дискусии о подлинности “Слова о полку Игореве” и ее авторах // *Rossica antiqua. Исследования и материалы.* 2007 / Отв. ред. А. Ю. Дворниченко, А.В.Майоров. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 210–220.
- ⁷⁶ Зимин А.А. Слово о полку Игореве. – Санкт-Петербург, 2006.
- ⁷⁷ Войтович Л. Чи були мечі харалужні? // Вісник інституту археології. – Вип. 2. – 2007. – С. 74–79.
- ⁷⁸ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие. – Вып. 2. – Москва-Ленинград, 1966.
- ⁷⁹ Стаття з цього приводу готується до друку в черговому томі “Записок НТШ”.
- ⁸⁰ Гронський Й. Топоніміка літописного Пліснеська // Ольжині читання. Пліснеськ, 10.10.2005. – Львів, 2005. – С.27–35.
- ⁸¹ Зализняк А. А. Слово о полку Игореве. Взгляд лингвиста. – Москва, 2004; – Изд. 2. Доп. – Москва, 2007; Чернов А. Хроники изначного времени. – Санкт-Петербург, 2006. – С. 15–295.
- ⁸² Успенский Ф. Император Алексей II и Андроник Комнен // Журнал Министерства Народного Просвещения. – № 212. – 1880. – С. 95–130; – № 214. – 1881. – С. 52–85; Його ж. Последние Комнины. Начало реакции // *Византийский Временник.* – Т. 25. – 1927–1928. – С. 1–23.
- ⁸³ *Nicetae Choniatae. Historia.* – P. 323–325.
- ⁸⁴ *Nicetae Choniatae. Orationes et epistulae.* – Berolini et Novi Eboraci, 1972. – P. 93.18–21.
- ⁸⁵ Іб., P. 129.29–30; 312.1–4; 333.50–57; 347.39–40; 348.62–65.
- ⁸⁶ Литаврин Г.Г. Новое исследование. – С. 111.
- ⁸⁷ Успенский Ф.И. Образование второго Болгарского царства. – Одесса, 1879. – С. 35–36.
- ⁸⁸ Бибииков М.В. Византийские источники по истории Руси. – С. 77.
- ⁸⁹ Войтович Л. Кілька реплік з приводу дискусії про автентичність “Слова о полку Ігоревім”. – С. 597–598.
- ⁹⁰ Malingoudis Ph. Die Nachrichten des Niketas Choniates über die Entstehung des zweiten bulgarischen Staates / *Byzantina.* – 1978. – N 10. – S. 49–148.
- ⁹¹ Литаврин Г.Г. Два этюда о восстании Петра и Асеня // Литаврин Г.Г. Византия и славяне. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 354–362.
- ⁹² Brătianu G. Rechercher sur Vicina et Cetatea Alba. – Bucharest, 1943. – P. 93
- ⁹³ Ostrogorsky G. Geschichte des byzantinischen Staates. – München, 1940. – S. 287; Wolff R. L. The Second Bulgarian Empire. Its Origin and History to 1204 // *Speculum.* – Vol. 24. – 1949. – P. 167–206.
- ⁹⁴ Мутафчиев П. Владелите на Просень. – София, 1913. – С. 6–7; Златарски В. Потеклото на Петра и Асеня на воданите на възстанието въ 1185 год // *Списаник на Българската Академия на науките.* – Т. 45. – София, 1933. – С.427; Ников П. Второ българското царство. 1186–1936. – София, 1937. – С. 23.
- ⁹⁵ Тихомиров М. Н. Киевская Русь // Тихомиров М.Н. Древняя Русь. – Москва, 1975. – С. 33.
- ⁹⁶ Там само. – С. 34.
- ⁹⁷ Ангелов Д. Съобщително-операционни линии и осведомителна служба във войните и външно-политическите отношения между България и Византия през XII–XIV вв. // *Известия на Българското Историческо Дружество.* – Кн. 22–24. – София, 1948. – С. 219.
- ⁹⁸ Литаврин Г. Г. Новое исследование. – С. 109–110.
- ⁹⁹ Рожко М. Ф. Карпатські фортеці доби Київської Русі // *Київська Русь: культура, традиції.* – Київ, 1982. – С. 12–20; Його ж. Тустань давньоруська наскельна фортеця. – Київ, 1996; Його ж. Міста, дерев’яне будівництво, наскельні та оборонні споруди Карпат IX–XIV ст. // *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат.* – Т. 1. – Львів, 1999. – С. 361–460; Його ж. Наскельні оборонні комплекси Карпат на території України і Польщі (проблеми дослідження та інтерпретації) // *Етногенез та рання історія слов’ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть.* Матеріали Міжнар. наук. археолог. конференції. 30–31 березня 2001 р. – Львів, 2001. – С. 268–276.
- ¹⁰⁰ Зубрицкий Д. История древнего Галичско-русского княжества. – Т. 1–3. – Львів, 1852–1855; Успенский Ф. Образование Второго Болгарского царства. – Одесса, 1879. – С. 35–39; Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.2. – Львів, 1907. – С. 151, 174, 179–189, 207–211, 428, 435–436, 474–480, 523; Пастернак Я. Старий Галич. – Львів, 1944; Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк, 1958; Тихомиров М. Н. Древняя Русь. – Москва, 1975. – С. 33–34; Крип’якевич І. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999. – С. 7, 23, 27, 32, 42, 52, 54, 59, 89, 100–104, 111, 116, 156–157, 169, 178, 185, 187; Бибииков М. В. Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII–XIII вв.) // *Древнейшие государства на территории СССР. Мат. и исслед.* 1980 г. – Москва, 1981. – С. 77; Войтович Л. В. Зоря князя Романа // *Літопис Червоної Калини.* – 1991. – N 2. – С. 32–35.
- ¹⁰¹ Горбенко С. О. Ярослав Осмомисл. Реконструкція антропологічна та історична. Львів-Винники, 1996.
- ¹⁰² ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 394.
- ¹⁰³ ПСРЛ. – Т. 2 – Стб. 564.

- ¹⁰⁴ [Długosz J.] Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. – Т. 2. – Кs. 5. – Kraków, 1868. – С. 35, 43, 49.
- ¹⁰⁵ Balzer O. Genealogia Piastów. – Warszawa, 1895. – С. 155–161.
- ¹⁰⁶ Perfeckij E. Historica Polonica Jana Długosze a ruske letopisectvi. – Praha, 1932.
- ¹⁰⁷ Лимонов Ю. А. Культурные связи России с европейскими странами в XV–XVII веках. – Ленинград, 1978. – С. 63–64.
- ¹⁰⁸ Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси... – С. 157, 332, 422.
- ¹⁰⁹ [Długosz J.] Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście. – Т.2. – Кs.5. – Kraków, 1868. – С. 35
- ¹¹⁰ Balzer O. Genealogia Piastów. – Kraków, 2006. – С. 299–301.
- ¹¹¹ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 519.
- ¹¹² Войтович Л. В. Князь Иван Бирладник: загадка происхождения // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Вип. 5. – Львів, 2006. – С. 7–15.
- ¹¹³ Памятники русского права. – Вып. 2. – Москва, 1953. – С. 26.
- ¹¹⁴ Голубовский П.В. Печениги, торки и половцы до нашествия татар. История южнорусских стезей IX–XII вв. – Киев, 1884. – С.207.
- ¹¹⁵ Дашкевич Н.П. Грамота Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. // Сб. стат. по истории права, посвящ. М.Ф.Владимирскому-Буданову его учениками и почитателями / Под ред. М.Н.Ясинского. – Киев, 1904. – С.366–369.
- ¹¹⁶ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 2. – Львів, 1905. – С. 421–422.
- ¹¹⁷ Мутафчиев П. Избранные произведения. – Т. 2. – София, 1973. – С. 364–365.
- ¹¹⁸ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950. – С. 169–171; Його ж. Внешняя политика Древней Руси. – С. 194.
- ¹¹⁹ Насонов А. Н. “Русская земля” и образование территории Древнерусского государства. – Москва, 1951. – С.143.
- ¹²⁰ Левченко М. В. Очерки по истории русско-византийских отношений. – Москва, 1956. – С. 437–438.
- ¹²¹ Фроловский А. В. Чешско-русские торговые отношения X–XII вв. // Международные связи России до XVII в. – Москва, 1961. – С. 75.
- ¹²² Зимин А. А. Историко-правовой обзор. Грамота Ивана Ростиславича Берладника // Памятники русского права. – Вып. 2. – Москва, 1966. – С. 30–31.
- ¹²³ Потин В. М. Древняя Русь и европейские государства в X–XIII вв. – Ленинград, 1968. – С. 228–229.
- ¹²⁴ Брайчевський М.Ю. Географічні межі Галицького князівства близько 1185 р. (з коментарів до “Слова о полку Ігоревім”) // Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ-Галич, 1998. – С. 26–27.
- ¹²⁵ Рабинович Р.А. Призрачная Берладь. О достоверности одной фальсификации // Stratum plus. – Санкт-Петербург-Кишинев-Одесса. – 1999. – № 5. – С. 357–407.
- ¹²⁶ Войтович Л. Князівські династії Східної Європи. – С. 152.
- ¹²⁷ Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – Санкт-Петербург, 2001. – С. 220–222.
- ¹²⁸ Богдан И. И. Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. // Труды VIII Археологического Съезда. – Т. 2. – Москва, 1895. – С. 163–164.
- ¹²⁹ Соболевский А. И. Грамота кн. Ивана Берладника 1134 г. // Труды VIII Археологического Съезда. – Т.2. – Москва, 1895. – С. 173–176.
- ¹³⁰ Panaitescu P. P. Diploma barladeana din 1134 si hrisovul lui lung Koriatovici din 1347 // Revista istorica Romana. – 1932. – Т. 2. – V. 1.
- ¹³¹ Мохов Н. А. Молдавия эпохи феодализма. – Кишинев, 1964. – С. 82–83.
- ¹³² Котляр М. Ф. Русь на Дунаї // Український історичний журнал. – 1969. – № 9. – С. 20–22; Його ж. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – Киев, 1985. – С. 78–82.
- ¹³³ Павлов П. За руского присъствие на Долни Дунав и българо-русские връзки през XI–XII // Добруджа. – Сб.3. – 1986. – С. 12–13.
- ¹³⁴ Spinei V. Moldova in secolate XI–XIV. – Chişinău, 1994. – P. 21.
- ¹³⁵ Каштанов С. М. Из истории русского средневекового источника. Акты X–XVI вв. – Москва, 1996. – С.71–72.
- ¹³⁶ Перхавко Б. В. Князь Иван Берладник на Нижнем Дунае // Восточная Европа в древности и средневековье. Политическая структура Древнерусского государства. VIII Чтения памяти чл.-кор. АН СССР В.Т.Пашуто. – Москва, 1996.
- ¹³⁷ Рабинович Р. А. Призрачная Берладь. – С. 357–358.
- ¹³⁸ Соболевский А. И. Грамота кн. Ивана Берладника 1134 г. – С. 173–174.
- ¹³⁹ Рабинович Р. А. Призрачная Берладь. – С. 377–379.

- ¹⁴⁰ Войтович Л. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – С. 338, 347.
- ¹⁴¹ [Махновець Л.]. – Літопис Руський. – Київ, 1989. – С. 551.
- ¹⁴² Ратич О. О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. – Київ, 1957. – С. 60; Свешніков І. К. Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952–1957 рр. – Львів, 1959. – С. 12–13; Раппопорт П. А. Военное зодчество западнорусских земель X–XIV вв. – Ленинград, 1967. – С. 12.
- ¹⁴³ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 318–319.
- ¹⁴⁴ ПСРЛ. – Т. 1. – Стб. 311.
- ¹⁴⁵ Рыбаков Б. А. Русские земли по карте Идриси 1154 г. // Краткие Сообщения Ин-та Истории Материальной Культуры. – Вып. 43. – 1952. – С. 3–44; Коновалова И. Г. Восточная Европа в сочинении ал-Идриси. – Москва, 1999. – С. 164–156. Повний переклади ал-Идрісі див.: Al-Idrisi. Opus geographicum sive “Liber ad eorum delectationem qui terras peragrare studeant”. – Fasc. 1–9. – Neapoli–Romae, 1970–1984.
- ¹⁴⁶ Петрушевич А. Было ли два Галичи, княжеские города, один в Угорско-Словацкой области, а другой по сю сторону Карпат над Днестром, или нет // Научный сборник, издаваемый Литературным обществом Галицко-русской материцы. – Вып. 1. – Львов, 1865. – С. 24–49.
- ¹⁴⁷ Тихомиров М. Н. “Список русских городов дальних и ближних” // Исторические записки. – Т. 40. – Москва, 1952. – С. 223.
- ¹⁴⁸ Греков И. Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV – XV вв.). – Москва, 1975. – С. 366.
- ¹⁴⁹ Наумов Е. П. К истории летописного “Списка русских городов дальних и ближних” // Летописи и хроники. 1973 г. – Москва, 1974. – С. 150–163.
- ¹⁵⁰ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 505.
- ¹⁵¹ Недков Б. България и съседните земи през XII век според Идриси. – София, 1960. – С. 104–105.
- ¹⁵² Плахонін А. Північно-Західне Причорномор'я в “Нузхат ал-Муштак” ал-Идрісі: спроба географічного аналізу історичного джерела // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 10. Збірки наукових праць на пошану академіка В. А. Смолія (з нагоди 25-річчя наукової діяльності та 50-річчя від дня народження). – Ч. 1. – Київ, 2000. – С. 449–457.
- ¹⁵³ Бубенок О. Б. Аланы-Асы в Золотой Орде (XIII–XIV вв.). – Киев, 2004. – С. 230–234.
- ¹⁵⁴ Barnea I. Elementy dawnej kultury materialnej ruskiej i wschodniej (X–XII w.) w Dinogetia koło Gałacu // Postępy Archeologii. – 1956. – N 5. – S. 211–258.
- ¹⁵⁵ Spinei V. Moldova in secolele XI–XIV. – P. 178.
- ¹⁵⁶ Комша М. Изделия древнерусских городов на территориях к юго-западу от Киевской Руси // Труды V Международного конгресса славянской археологии. Киев, 18–25 сентября 1985 г. – Т. 3. – Вып. 1а. – Москва, 1987. – С. 100–110.
- ¹⁵⁷ Рабинович Р. А. Призрачная Берладь. – С. 357–407.
- ¹⁵⁸ Ці аргументи були зібрані у доповіді Андріяна Шийчука (Румунія) “До питання південних кордонів Галицької Русі (за матеріалами візантійської історіографії)”, виголошеній на П'ятому міжнародному конгресі українців у Чернівцях 28.08.2002 р. на засіданні секції “Галицько-Волинське князівство”. На жаль вони залишилися неопублікованими.
- ¹⁵⁹ Дашкевич Я. Давній Львів у вірменських та вірмено-кипчацьких джерелах // Україна в минулому. – Вип. 1. – Київ–Львів, 1992. – С. 10–11.
- ¹⁶⁰ Grecu A. Panowanie bułgarskie na południe od Dunaju w IX–X w. // Postępy Archeologii. – 1956. – N 5. – S. 211–258.
- ¹⁶¹ Gesta Friderici I. imperatoris auctoribus Ottone et Ragewino praeposito Frisingesibus. Appendix / Ed. R. Wilmas // Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. – Т. 20. – Hannoverae, 1868. – P. 492.
- ¹⁶² Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. – С. 185; Назаренко А. В. Русско-немецкие связи домонгольского времени (IX – середина XIII вв.). Состояние проблемы и перспективы дальнейших исследований // Славяно-германские исследования. – Т. 1–2. – Москва, 2000. – С. 271–272.
- ¹⁶³ Зотов Р. В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о черниговском княжестве в татарское время. – Санкт-Петербург, 1892. – С. 27.
- ¹⁶⁴ Айналов Л. В. Заметки к тексту “Слова о полку Игореве” // Труды Отдела Древнерусской Литературы. – Т. 4. – 1940. – С. 152–153.
- ¹⁶⁵ Baumgarten N. de, Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siecles. – P. 15.
- ¹⁶⁶ Горбенко С. О. Ярослав Осмомисл. – С. 122–127.
- ¹⁶⁷ Зубрицкий Д. История древнего Галицко-Русского княжества. – Ч. 2. – Львов, 1854. – С. 13; Шараневич И. И. История Галицкой и Владимирской Руси до 1453 г. – Львов, 1868. – С. 62.
- ¹⁶⁸ Татищев В. Н. История Российская. – Т. 3. – С. 145.
- ¹⁶⁹ Махновець Л. Про автора «Слова о полку Ігоревім». – Київ, 1989.
- ¹⁷⁰ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 527; – Т. 7. – С. 79.

¹⁷¹ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 659–660.

¹⁷² Balzer O. Genealogia Piastów. – Kraków, 1895. – S. 194–196.

¹⁷³ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 657.

¹⁷⁴ ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 663–665.

¹⁷⁵ Лукомський Ю. Невідомі церкви на Подолі княжого Галича. – С. 591.

¹⁷⁶ Baumgarten N. de, Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X au XIII siecle // Orientalia Christiana. IX. № 35. – Roma, 1927. – P. 17.

¹⁷⁷ Papp G. I monachi dell'ordine di S. Basilio in Ungheria nel secolo XIII // Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni. Ser. II. – Roma, 1949. – Vol. 1 (7). – Fasc. 1. – P. 41–45; Györffy Gy. Das Güterverzeichnis des griechischen Klosters zu Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica) aus dem 12. Jahrhundert // Studia Slavica. – T. V. – Fasc. 1/2. – Budapest, 1959. – P.32; Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – С. 167, 334.

* * *

Леонтий Войтович (Львів): Перша галицька династія

У статті розглянуто дискусійні питання, що стосуються генеалогії першої галицької династії. У наведеному генеалогічному розписі автором враховано як давні, так і новіші студії з цього питання. У роботі висловлено ряд цікавих думок, що стосуються внутрішньої і зовнішньої політики галицьких князів, династичних зв'язків, хресних імен, окремих фактів біографії. Автор вказав на лакуни у генеалогії цієї гілки Рюриковичів, що потребують подальших досліджень.

Ключові слова: Рюриковичі, Ростиславичі, Галицьке князівство, генеалогія.

* * *

Леонтий Войтович (Львов): Первая галицкая династия

В статье рассматриваются дискуссионные вопросы о генеалогии первой галицкой династии. В приведенной генеалогической росписи автором учтены как давние, так и новые исследования этой проблемы. В работе высказаны интересные мысли, касающиеся внутренней и внешней политики галицких князей, династических связей, крестных имен, отдельных фактов библиографии. Автор отметил пробелы в генеалогии этой ветки Рюриковичей, которые требуют дальнейших исследований.

Ключевые слова: Рюриковичи, Ростиславовичи, Галицкое княжество, генеалогия.

* * *

Leontiy Voytovych (Lviv): The First Dynasty in Halychyna

The article dwells on controversial issues of genealogy of the first Halychyna dynasty. In the presented genealogical description the author has taken into consideration both older and newer studies on the issue. The work includes a number of interesting thoughts related to internal and external policy of Halychyna princes, dynastic relations, baptizing names, certain biographic facts. The author points to lacunas in genealogy of the Rurikovyches branch that needs further researching.

Key words: the Rurikovyches, the Rostyslavyches, Halych principality, genealogy.